

ÖZ

Sikkeler, bir devletin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısına dair önemli ipuçları sunan değerli tarihsel objelerdir. Genellikle hükümdarların otoritesini yansıtan bu objeler, bazen de hükümdarın yetki verdiği kişiler tarafından darp ettirilmiştir. Türkiye Selçuklu Sultanlığı döneminde, hanedan üyeleri olan melikler, yerel yönetimlerinde güçlerini pekiştirmek ve ekonomik hakimiyetlerini göstermek amacıyla kendi adlarına sikkeler bastırmışlardır.

Bu çalışma, Selçuklu Melikleri'ne ait on altı sikkenin ayrıntılı bir incelemesini sunmaktadır. Literatürde daha önce sikkesi tespit edilmiş yedi Selçuklu Meliki'ne ek olarak, I. Mesud'un oğlu ve Elbistan Meliki Kılıç Arslan'a atfedilen ve Kamil Eron tarafından yakın zamanda tanıtılan bronz sikkenin daha önce yayımlanmamış ikinci bir örneği ile II. Kılıç Arslan'ın pek bilinmeyen oğullarından, Niksar ve Koyulhisar Meliki Berkyarukşah'a ait bronz sikke de ilk kez bilimsel literatüre kazandırılmıştır. Böylece toplamda dokuz farklı Selçuklu Meliki'ne atfedilen sikkeler ele alınmıştır.

Çalışmada her melik için kısa bir tarihsel bağlam sunulmuş, ardından sikkeler üzerindeki yazı ve tasvirler analiz edilmiştir. Sikkelerde yer alan unvanlar, lakaplar, künyeler ve ikonografik öğelerin, dönemin siyasi ve dini atmosferini yansıttığı gösterilmiştir. Özellikle bazı melik sikkelerinde yer alan Hristiyan ikonografisinden esinlenilmiş figürler, dönemin kültürel etkileşimlerine işaret etmektedir.

İncelenen sikkelerin çoğunluğu bronzdan yapılmış olup, birkaç tanesi gümüşten basılmıştır. Örneğin, Elbistan Meliki Kılıç Arslan'a ait bronz sikke, hem Selçuklu Sultanı I. Mesud'un otoritesini hem de melikin kendi yerel gücünü vurgulamaktadır. Aynı şekilde, Erzurum Meliki Tuğrulşah'ın sikkelerinde yer alan “Mugîsü'd-dünyâ ve'd-dîn” (Dünyanın ve Dinin Yardımcısı) lakabı hem dini hem de siyasi bir mesaj taşımaktadır. Bazı sikkelerde Abbasi Halifesi'nin isminin yer alması ise meliklerin meşruiyet arayışını gözler önüne sermektedir.

Bu çalışma, Türkiye Selçuklu Melikleri'nin siyasi ve ekonomik yapılarını nümismatik bir bakış açısıyla inceleyerek, dönemin idari sistemi içinde bu meliklerin rollerine ışık tutmaktadır. Melik sikkeleri, Selçuklu Sultanlığı'nın merkezi ve yerel otorite arasında nasıl bir denge kurduğuna dair somut kanıtlar sunmaktadır. Bu sikkelerin analizi yoluyla yapılan araştırma, Selçuklu tarihine yeni bir bakış açısı kazandırmakta ve dönemin siyasi ve kültürel dinamiklerini aydınlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Sultanlığı, Melik, Sikke, Yerel Yönetim, Nümismatik.

“MALIK” COINS IN THE SELJUK SULTANATE OF RÛM

ABSTRACT

Coins are valuable historical objects that offer important clues about the political, economic, and cultural structure of a state. These objects, which typically reflect the authority of rulers, were at times minted by individuals who had been granted authorization by the sovereign. During the period of the Rûm Seljuk Sultanate,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: sglm_burak@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3538-1678.

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: alimiynat@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8085-0360.



members of the royal family known as Maliks had coins minted in their own names to consolidate their power in local governance and assert their economic dominance.

This study presents a detailed examination of sixteen coins attributed to Seljuk Maliks. In addition to the seven Seljuk Maliks whose coins had previously been identified in the literature, it includes a second, previously unpublished example of a bronze coin attributed to Kilij Arslan, the Malik of Elbistan and son of Sultan I. Mesud, recently introduced by Kamil Eron. Furthermore, a bronze coin attributed to Berkjaruqshah, the Malik of Niksar and Koyulhisar and one of the lesser-known sons of Sultan II. Kilij Arslan, is also brought into academic literature for the first time. Thus, coins attributed to a total of nine different Seljuk Maliks are examined.

For each Malik, a brief historical context is presented, followed by an analysis of the inscriptions and depictions found on the coins. It is shown that the titles, epithets, onomastics, and iconographic elements on the coins reflect the political and religious atmosphere of the period. In particular, figures inspired by Christian iconography on some Malik coins point to the cultural interactions of the time.

The majority of the examined coins are made of bronze, while a few are struck in silver. For instance, the bronze coin attributed to Kilij Arslan, Malik of Elbistan, emphasizes both the authority of Sultan I. Mesud and the local power of the Malik himself. Similarly, the title “Mugîsü'd-dünyâ ve'd-dîn” (“Helper of the World and Religion”) found on the coins of Tughrulshah, the Malik of Erzurum, conveys both religious and political messages. The presence of the Abbasid Caliph's name on some coins further highlights the Maliks quest for legitimacy.

By examining the political and economic structures of the Rûm Seljuk Maliks through a numismatic lens, this study sheds light on their roles within the administrative system of the time. The coins of the Maliks provide concrete evidence of how the Seljuk Sultanate established a balance between central and regional authority. Through the analysis of these coins, the research offers a new perspective on Seljuk history and illuminates the political and cultural dynamics of the era.

Keywords: Rum Seljuk Sultanate, Maliks, Coins, Local Governance, Numismatics.

GİRİŞ

Anadolu ve Türk-İslam tarihinin dönüm noktaları bakımından en önemli savaşlar arasında gösterilen Malazgirt Savaşı, 1071 yılında Bizans İmparatorluğu'nun hezimetini; Büyük Selçuklu Devleti'nin ise mutlak zaferiyle sonuçlanmıştır.¹ Savaşın akabinde kalıcı bir barışın sağlanamaması ve Bizans İmparatorluğu'nun güç vaziyeti, Oğuz Türklerinin Anadolu coğrafyasına yönelik algısını değiştirmiştir. Öyle ki yağma ve ganimet sahası şeklinde belirledikleri bu bölge artık yurt tutacakları topraklar konumuna gelmiştir. Böylece Türkler, Anadolu'nun birçok noktasına ulaşıp, bulundukları topraklarda otoritelerini sağlamalarıyla birlikte bölgenin Türk-İslam serüvenini başlatmışlardır.² Anadolu'nun siyasi, sosyal, ekonomik ve en önemlisi demografik bakımdan yeniden şekillendiği bu süreçte Selçuklu hanedanına mensup Kutalmışoğulları da dahil olmuştur. 1075-81 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nun Marmara Denizi kıyısındaki İznik'i ele geçirmiş olan Kutalmışoğlu Süleymanşah (1075-1086), burada Türkiye Selçuklu Sultanlığı'nı ilan etmiştir.³

XI. yüzyılın son çeyreğinden XIV. yüzyılın ilk yıllarına kadar yaklaşık iki buçuk asır bu topraklarda varlığını sürdüren Türkiye Selçuklu Sultanları, hükümdar alametleri arasında en baştaki uygulamalardan biri olan sikke basma geleneğini diğer Türk-İslam idarecileri gibi hakim oldukları muhtelif şehirlerdeki darphanelerinde I. Mesud'tan (1116-1155) başlayarak tarih sahnesinden çekilene değin sürdürmüşlerdir.⁴ Türkiye Selçuklu Sultanlığı'nda sultan tarafından bastırılan sikkelerin yanı sıra Selçuklu hanedanının erkek üyeleri ve tahtın potansiyel sultan adayları olan Selçuklu Melikleri de idare ettikleri topraklarda tabiiyetlerini göstermeleri açısından kendileri ve sultan adına sikkeler bastırmışlardır.⁵

Selçuklu Melikleri hakkında dönemin kaynaklarına baktığımızda bilgiler oldukça sınırlı ve çelişkilidir. Bu sebeple Selçuklu Meliklerinin bastırdığı sikkeler, bizlere onların tarihsel süreç içerisinde, gerek sosyo-ekonomik durumları, gerek bölgelerinde diğer otoritelerle nasıl bir diyalog halinde oldukları ve gerekse tabi oldukları Türkiye

¹ Malazgirt savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Faruk Sümer- Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, Ankara 2018; Carole Hillenbrand, *Malazgirt Muharebesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.

² Muharrem Kesik, “Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'nun Fethi ve İlk Beyliklerin Kurucuları”, *Alp Arslan ve Malazgirt*, yay.haz. Erdoğan Merçil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2014, s. 153-154.

³ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020, s. 8; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 83-84; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara 2020, s.103-104.

⁴ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK, Ankara, 2007, s. 98-103; Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 58-59.

⁵ Ahmet Güner, “Melik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 53; Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Devleti'ne Tabi' Devletler ve Tabiiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlı'ya Selçuklu Sempozyumu*, Kastamonu 2014, s. 44.

Selçuklu Sultanları'yla olan ilişki düzeylerini objektif bir şekilde aydınlatması bakımından son derece önem arz etmektedir.

Melik sikkeleri ilk defa Batı'da Stanley Lane-Poole'un hazırladığı British Müzesi sikke kataloglarında karşımıza çıkmaktadır. Birçok ciltten oluşan bu katalogun üçüncü cildinde (1877) Melik Süleymanşah'ın bir bakır sikkesi ile Erzurum Selçuklu melikleri Melik Tuğrulşah ve oğlu Melik Cihanşah'ın gümüş ve bakır sikkelerine yer verilmektedir.⁶ Yine katalogun dokuzuncu cildinde de (1889) Melik Tuğrulşah ve oğlu Melik Cihanşah'ın gümüş sikkeleri mevcuttur.⁷ Ülkemizde ise bu türden sikkeler ilk olarak İsmail Galib'in (1891) hazırladığı Selçuklu sikke katalogunda görülmektedir. Ancak bu katalogta sadece Melik Süleymanşah, Melik Kayserşah ve Melik Tuğrulşah'ın melik sikkeleri bulunmaktadır.⁸ Ardından bugün İslami sikkeler üzerine birçok araştırmacının sık sık başvurduğu Ahmed Tevhid (1903) tarafından yayınlanan sikke katalogunda İsmail Galib'in tespit ettiği bu üç melikin yeni sikkelerine ilaveten; Melik Melikşah, Melik Mesud ve Melik Keykubad'a ait üç Selçuklu melikin de melik sikkeleri yer almaktadır.⁹ Öte yandan 1970'li yıllara gelindiğinde İbrahim Artuk, Cevriye Artuk ve Michael Michener gibi önemli nümismatlar yapmış oldukları kıymetli İslami sikke kataloglarında bazı melik sikkelerini Türkiye Selçuklu sikkeleri bölümü içerisinde ele almayı ihmal etmemişlerdir.¹⁰ Ayrıca bu dönemden itibaren melik sikkelerinin bulunduğu Selçuklu sikkeleriyle alakalı sergilenen prestijli sikke koleksiyonları kitap formatında yayınlanırken¹¹ bazı melikler ve sikkeleri de müstakil çalışmalara konu olmaya başlamıştır.¹² Türk nümismat ve tarihçi Şevki Nezihi Aykut, İngilizce kaleme aldığı Selçuklu sikkeleri hakkındaki müstakil çalışmasında Selçuklu Sultanlarından I. Mes'ud ve II. Kılıç Arslan'ın sikkeleriyle birlikte Melik Keykubad'ın sikkelerinden bahsetmeksizin yukarıda saydığımız altı Selçuklu Meliki ve sikkelerini incelemiştir.¹³ İlerleyen yıllarda Selçuklu sikkelerini inceleyen alanın önemli nümismatlarından Johann-Cristoph Hinrichs, Halit Erkiletlioğlu, Oğuz Güler, Şevki Nezihi Aykut, Yılmaz İzmirli ve Michael Broome kapsamlı kataloglarında bazı melik sikkelerine yer vermişlerdir.¹⁴

Sonuç itibarıyla Türkiye Selçuklu Meliklerinin bastırdığı sikkelere yönelik günümüze kadar birdizi çalışma yapılmış ve bu sayede literatüre hiç şüphesiz katkı sağlanmıştır. Fakat gerek nümismatlar gerekse araştırmacılar uzun bir süre sikkeleri bilinen yedi Selçuklu Meliki dışında başka bir melikin sikkesine denk gelmemişlerdir. Bu talihsiz durum bulunduğumuz 2024 yılı içerisinde koleksiyoner Kamil Eron'un II. Kılıç Arslan'ın Elbistan Meliki olduğu sırada bastırdığı sikkeyi yayınlanmasıyla değişmiştir. Biz de bu çalışmamızda II. Kılıç Arslan'ın Selçuklu topraklarını onbir oğlu arasında paylaştırdıktan sonra Niksar ve Koyulhisar Meliki sıfatıyla adı geçen topraklara yönetici atadığı oğlu Melik Berkıyrukşah'ı ve sikkesini tanıtmayı amaçlayıp, ayrıca şu ana kadar sikkesi tespit edilmiş Türkiye Selçuklu Melikleri ve sikkeleri hakkında bilgi vererek analitik ve metodolojik çalışma düzeni içerisinde değerlendirmeye gayret edeceğiz.

1. Elbistan Meliki Kutbe'd-dünyâ ve'd-dîn Kılıç Arslan (539-550 / 1144-1155)

I. İzzeddin Mesud'un Elbistan ve çevresinin idaresini verdiği büyük oğludur.¹⁵ Melik Kılıç Arslan, 1143 yılında Danişmendli Melik Muhammed'in ölümü sonrası Selçuklu-Danişmendli rekabetinin Selçuklu lehine ivme kazandığı dönemde Danişmendli Aynüddevlî'nin topraklarına yönelik düzenlenen sefere veliaht olarak katılma imkânı buldu. 1144 yılında gerçekleştirilen seferin sonucunda Danişmendli Aynüddevlî'ye ait Ceyhan ve Elbistan

⁶ Stanley Lane-Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, C. III, London 1877, s. 52, 111-112 no: 105, 299-305.

⁷ Stanley Lane-Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, C. IX, London, 1889, s. 295-296, no: 298-299,303.

⁸ İsmail Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Selçûkiyye*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1891, s.11-17, no: 9-11,14.

⁹ Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmîyye*, C. IV, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1903, s. 118-124,146.

¹⁰ İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 352-354,359; Michael Mitchener, *The World of Islam, Oriental Coins and Their Values*, Hawkins Publications, London 1977, s. 170-171.

¹¹ Anonim, *Selçuklular'ın Nadir Paralarından Bazıları ve Cimri'nin Sikkeleri*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları., İstanbul, 1972; Şennur Aydın, *Doğu-Batı Arası Bir Gökkuşağı Selçuklu Sikkeleri*, Yapı Kredi Yayınları Sikke Kataloğu, İstanbul 1994; Ersel Topraktepe (ed.), *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük (What the Coins Tell Us? Symbols and Multicultural Aspects in Medieval Anatolian Coins)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

¹² J.C.Hinrichs, "Erzurum Selçuklularının Sikkeleri", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Erzurum 1976, s. 163-178; İbrahim Artuk, "Ala el -Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Belleten*, C. 44, S. 174, Ankara 1980, s. 265-270; Halit Erkiletlioğlu, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Adına, Metbû Meliklerce Bastırılan Müsterek Sikkeler", *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, S.3, Konya 1988, s. 89-95; Betül Teoman, "I. Alâeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri", *800. Fetih Yılı'nın Eşiğinde Alanya/Alaiye ve Aladdin Keykubad Sempozyumu*, Antalya 2021, s. 89- 104.

¹³ Nezihi Aykut, "Some Coins of Mas'ud I, Qılıjarslan II, and the Maliks, *American Numismatic Society, American Journal of Numismatic*, C. 7-8, New York 1995-1996, s. 161-186.

¹⁴ Johann C. Hinrichs, "Münzen der Seltschuken Anatoliens", Bremen, 1992, s. 3-5,12; Halit Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1996, s. 53-64,97; Şevki N. Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 231-274; Yılmaz İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2009, s. 56-68; Michael Broome, *A Survey of The Coinage of The Seljuqs of Rum*, Royal Numismatic Society Publishing, London, 2011, s. 51-56,77-81.

¹⁵ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, TTK, Ankara 1999, s. 386; Süryani Mikhail, *Vekayiname*, çev. Hrant D. Andreasyan, C. II, TTK'da Basılmamış Nüsha, 1944, s. 155;

toprakları Selçuklu topraklarına dahil edilmesinin yanı sıra Melik Kılıç Arslan babası tarafından Elbistan ve çevresine “Melik” tayin edildi.¹⁶

Melik Kılıç Arslan, Elbistan Melikliğine geldikten bir birkaç yıl sonra sınırlarına yakın Göksun ve Maraş dolaylarına akınlar düzenlemiştir. Ancak bu girişimlerinin fetihle tamamlanmasına II. Haçlı seferinin baş göstermesi ve Bizans'ın baskıları engel oluşturmıştır.¹⁷ Melik Kılıç Arslan'ın sarf ettiği akın çabası, birkaç yıl sonra kendisinin de katılacağı babası I. İzzeddin Mesud'un bölgeye yönelik seferleriyle karşılık bulmuştur. Böylelikle Selçuklu kuvvetleri 1149 yılında Haçlıların kontrolündeki Maraş'ı fethetmiş ve şehirdeki Hristiyan ahali, Frank şövalyeleri ve papazlara aman verilerek Antakya'ya gitmelerine müsaade edilmiştir.¹⁸ Maraş'ın alınmasından sonra bölgedeki Selçuklu ilerleyişi devam etmiş ve sonraki yıl Haçlıların elindeki diğer şehirlerden; Göksun, Besni ve Ra'ban Selçuklu hakimiyetine geçmiştir.¹⁹ Kılıç Arslan babası I. İzzeddin Mesud'un birçok seferine katılmış, savaş tecrübesi edinmiş, yararlık göstermiş ve hâkimi olduğu topraklar sebebiyle bölgesindeki rakiplerini iyi tanıma fırsatı yakalamıştı. Tüm bunlar göz önünde tutulmuş ve babası I. İzzeddin Mesud, sefer dönüşü Doğu Akdeniz'deki Selçuklu egemenliğine alınan şehirlerin yönetimini oğlu Elbistan Meliki Kılıç Arslan'a vermiştir.²⁰

1154 yılına gelindiğinde Melik Kılıç Arslan, babası I. İzzeddin Mesud'un son faaliyetini gerçekleştirdiği ikinci Kilikya seferine katıldı. Başarısızlıkla neticelenen seferin ardından I. Mesud Konya'ya dönerken Melik Kılıç Arslan Ermenilerle barış yapmakla görevlendirildi.²¹ Sonrasında I. Mesud Konya'dayken rahatsızlanıp hasta yatağına düştü. Yaşam mücadelesi verdiği 1155 yılındaki son birkaç ayında ülke topraklarını eski Türk idare geleneği uyarınca üç oğlu arasında paylaştırma kararı aldı. Buna göre; en küçük oğlu Şahinşah babası döneminde olduğu gibi Kastamonu, Ankara ve Çankırı'da “Melik” sıfatıyla hakimiyetine devam ederken, ortanca oğlu Devlet'e (Dolat) nasıl bir yönetim sınırı çizildiği bilinmemektedir. Öte yandan I. Mesud, veliahdı ve en büyük oğlu Melik Kılıç Arslan'ı Selçuklu tahtına layık gördü. Bu düşüncesinden hareketle devlet erkanının hazır bulunduğu bir törenle bizzat oğlunun başına taç giydirmek ve tahtına oturtmak suretiyle onu kendinden sonraki Selçuklu Sultanı ilan etmiştir. Neticede Melik Kılıç Arslan, 1155 yılında babasının vefatıyla kırk yaşlarında Selçuklu Sultanı olmuştur.²²

Melik Kılıç Arslan'ın Elbistan melikliğini yürüttüğü süreçte aynı kentte bastırdığını düşündüğümüz ve yakın zamanda Kamil Eron tarafından yayınlanan tarihsiz bir bronz sikke mevcuttur. Yayınlanan sikke dışında benzer bir bronz sikke örneği daha bu çalışma sırasında tespit edilmiştir. Her iki bronz sikkenin ön yüzünde babası I. Mesud “Sultanü'l-Muazzam” unvanıyla zikredilirken arka yüzünde ise Kılıç Arslan'ın adı “Kutbe'd-dîn” lakabıyla görülmektedir.

Ön Yüz: ((السلطانی)) / ((المعظم عز الدنيا (و) / ((الدين مسعود)) بن قلیج ارسلان 'İzze'd-dünyâ (ve)'d-dîn Mes'ud bin Kılıç Arslan).

Arka Yüz: قطب الدين / قلیج ارسلان / بن عز الدنيا / والدين (Kutbe'd-dîn Kılıç Arslan bin 'İzze'd-dünyâ ve'd-dîn).²³

¹⁶ Cahen, *age*, s. 29; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 223; Abdülkerim Özeydin- Mehmet Ersan, *Anadolu/Türkiye Selçukluları*, İrcica Yayınları, İstanbul 2023, s. 119; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara 2003, s. 47; Muharrem Kesik, *Danışmedliler (1085-1178)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 137.

¹⁷ Süryani Mikhail, *age*, s. 138-139.

¹⁸ Abû'l Farac, *age*, s. 386; Süryani Mikhail, *age*, s. 155; Papaz Grigor, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2019, s. 301; Kesik, *I. Mesud Dönemi*, s. 107; Süryani Mihail eserinde Selçukluların Maraş'ın fethi öncesi, bölgedeki Elbistan Meliki Kılıç Arslan ile Urfa Kontu II. Joscelin arasında bir ittifaktan bahsedip bu ittifakın Melik Kılıç Arslan'ın babası I. Mesud'u bölgeye davet etmesi ve Maraş'ın Selçuklu hakimiyetine geçmesiyle bozulduğundan bahsetmektedir. Abû'l Farac ise eserinde Selçuklular tarafından ele geçirilen Maraş'ın fethini düzenleyen Melik Kılıç Arslan olduğunu söylemektedir.

¹⁹ Abû'l Farac, *age*, s. 388; Süryani Mikhail, *age*, s. 162-163; Papaz Grigor, 2019, s. 303; Anonim, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçukname)*, çev. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, İstanbul 2014, s. 37; Cahen, *age*, s. 32-33; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 223; Özeydin-Ersan, *age*, s. 119-120; Kesik, *I. Mesud Dönemi*, s. 108-109;

²⁰ Papaz Grigor, 2019, s. 304; Cahen, *age*, s. 32-33; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 213; Özeydin-Ersan, *age*, s. 120; Kesik, *I. Mesud Dönemi*, s. 109;

²¹ Papaz Grigor, 2019, s. 311.

²² Abû'l Farac, *age*, s. 392-393; İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev. Abdülkerim Özeydin, C. IX, Ravza Yayınları, İstanbul 2019, s. 254; Süryani Mikhail, *age*, s. 176; Papaz Grigor, 2019, s. 312-313; Cahen, *age*, s. 34; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 223; Özeydin-Ersan, *age*, s. 121-122; İbn Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl (I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yayınları İstanbul, 2015, s. 192-193; Kesik, *I. Mesud Dönemi*, s. 114-115.

²³ Kamil Eron, “II. Kılıç Arslan'ın Elbistan Melikliği Dönemi Sikkeleri” *İzmir Nüsmatik Derneği Bülteni*, Bülten No.2, İzmir 2024, s. 44.



Resim 1. Melik Kılıç Arslan, (539-550/1144-1155), Elbistan Meliki, Elbistan?, Bronz, TY, 7,54 gr. 30 mm., (KE-5542).

Ön Yüz: ((السلطان/ال)معظم عز (الدنيا و) / الدين مسعود (د/ بن قلیج ارسلان) 'İzz(e'd-dünyâ ve)'d-dîn Mes'u(d bin Kılıç Arslan)).

Arka Yüz: قطب الدين/ قلیج ارسلان (بن / عز ال(دنيا و) الدين) (Kutbe'd-dîn Kılıç Arslan bin) 'İzze'd-(dünyâ ve'd-dîn)).



Resim 2. Melik Kılıç Arslan, (539-550/1144-1155), Elbistan Meliki, Elbistan?, Bronz, TY, 5,85 gr. 25-26 mm.²⁴

2. Sivas ve Aksaray Meliki Kutbe'd-dünyâ ve'd-dîn Melikşâh (579-594 / 1184-1196)

II. Kılıç Arslan'ın en büyük ve Sivas-Aksaray topraklarının yönetimini verdiği oğludur.²⁵ Melik Melikşâh, II. Kılıç Arslan'ın düzenlediği yeni yönetim düzenine isyanı ile babasının yanı sıra kardeşlerinin de dahil olduğu bir saltanat mücadelesi başlatmıştır. Melik Melikşâh, babası II. Kılıç Arslan ile arasında gerçekleşen mücadele sırasında 1189 yılında Konya'yı ele geçirmeyi ve babasına uyguladığı baskılar neticesinde kendisini veliaht ilan ettirmeyi başarmıştır.²⁶ Bu sırada Friedrich Barbarossa komutasında Anadolu'da ilerlemekte olan bir Haçlı tehdidi ortaya çıkmıştır. 1190 yılında yaşanan Haçlı-Selçuklu savaşlarında mahalli bölgelerde Selçuklu Melikleri, Konya ve çevresinde ise Melik Melikşâh ve Melik Mesud birlikte mücadele vermiştir. Ancak Konya önlerindeki savaşta Melik Melikşâh'ın yenilmesinin ardından Selçuklular, Haçlılarla anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.²⁷

Haçlı badiresinin ardından bir yıl sonra Melik Melikşâh, Malatya ve Kayseri'deki kardeşlerinin topraklarına yönelmiş ama buralarda kalıcı bir başarı elde edemediği gibi Kayseri kuşatmasında yanında götürdüğü babasını da elinden kaçırmıştır. Melik Melikşâh'ın bu olay karşısında Kayseri'den Konya'ya döndüğü ve burada saltanatını

²⁴ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=334534> (Erişim Tarihi: 16.05.2025)

²⁵ Abû'l Farac, *age*, s. 450; Aksaray, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000, s. 23; İbn Bibi, *el- Evâmîrü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2020, s. 50; Cenabi, *el- 'Aylemü'z-Zâhir fi Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir*, çev. Muharrem Kesik, Selenge Yayınları, İstanbul 2023, s. 62-63; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 583; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, çev. Ali Öngül, C. II, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017, s. 31; Niketas Khoniates, *Historia II*, çev. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 81; Cahen, *age*, s. 55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK, Ankara 2006, s. 18.

²⁶ İbnü'l Esir *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 582-583; Müneccimbaşı, *age*, s. 32-33; Cahen, *age*, s. 56; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 250-251; Kaya, *age*, s. 37.

²⁷ İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 553-554; Süryani Mikhail, *age*, s. 285; Cahen, *age*, s. 56-59; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 248-249; Kaya, *age*, s. 29-34.

ilan ettiği bilinmektedir.²⁸ II. Kılıç Arslan ise oğlunun esaretinden kurtulunca Uluborlu'da veliaht seçtiği bir diğer oğlu Melik Keyhüsrev ile 1192 yılında Konya'yı kuşatmış ve şehri ele geçirmiştir. Böylece Melik Melikşâh'ın kuşatmaya güç gösteremeyip Konya'dan ayrılmasıyla saltanatı başlamadan sona ermiştir. Ayrıca Konya'dan sonra babasının Aksaray'da da kuşatmasına maruz kalan Melik Melikşâh, kuşatma sırasında II. Kılıç Arslan'ın rahatsızlanması ve babasının tahtını Melik Keyhüsrev'e bırakmasından sonra dönüş yolunda vefat etmesi üzerine taht için en önemli rakibinden kurtulmakla birlikte taht adayları arasında varlığını sürdürmeye devam etmiştir.²⁹

Melik Melikşâh babasının ölümünün ardından 1195 yılı içerisinde, Kayseri Meliki Sultanşâh'a yardımcı olabilme adı altında sürekli Kayseri'ye giderek kardeşinin misafiri olmuş ve bu sayede onun güvenini kazanmıştır. Bir gün yine Kayseri'ye giden Melik Melikşâh, kardeşiyle şehrin dışında görüşmek istemiş, bunun üzerine şehrin dışına çıkan Melik Sultanşâh, kardeşi tarafından öldürülmüştür. Ayrıca kardeşinin yanı sıra Veziri İhtiyareddin Hasan'ı da öldüren Melik Melikşâh, böylece daha önce kuşatıp da alamadığı Kayseri'ye bu kez hâkim olmayı başarmıştır. Melik Melikşâh Kayseri'yi aldıktan sonra çok yaşamayıp 1196 yılında hastalıktan vefat etmiştir.³⁰

Melik Melikşâh'ın bastırdığı bir tip bronz sikkesi günümüzde birçok özel müzayede şirketinin satış listelerinde yer almaktadır. Bu sikkenin ön yüzünde sol elinde mızrak tutan bir süvari figürü ve arkasında onu takip eden bir Viktorya ya da melek olarak değerlendirebileceğimiz bir figür yer almaktadır. Arka yüzünde ise isminin önünde “Ebû'l-Feth (Fethin Babası)” künyesi gelmektedir. Bu tip dışında II. tip olarak belirlediğimiz bir başka tip bronz sikke İbrahim Artuk ile Cevriye Artuk'un ve Yılmaz İzmirli'ın katalog çalışmalarında fotoğrafsız halde yayınlanmış olup Bahadır Kalaycı koleksiyonunda bir örneği bulunmaktadır. II. tip bronz sikke ile I. tip bronz sikkenin ön yüzü aynı tasviri içermektedir. Ancak arka yüzlerinde ise II. tip'in I. tip'ten farklı olarak “Ersele bi'l-hak (Doğrulukla gönderilen)” ayet ibaresi, “Ebû'l-Feth (Fethin Babası)” künyesinin ve isminin önünde yer almaktadır.

Melikşâh'ın iki tip bronz sikkesinin yanında yakın temas kurarak güvenini kazandığı Kayseri Meliki kardeşi Sultanşâh'ı öldürdükten sonra ele geçirdiği Kayseri şehrinde bastırdığı h. 593 / m. 1196 tarihli bir gümüş sikkesi bulunmaktadır. III. tip dediğimiz bu gümüş sikke ilk defa Osman Ferit Sağlam tarafından V. Türk Tarih Kongresi'nde illiri olarak yayınlanmış olup sonrasında birçok önemli numismat çalışmasında ve katalogunda kullanılmıştır. Ayrıca bir başka örneği de Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda yer tutmaktadır. Bahsettiğimiz gümüş sikkeden başka sonraki yıla ait h. 594 / m. 1197 tarihli tek gümüş sikke fotoğrafsız bir şekilde Yılmaz İzmirli'ın katalog çalışmasında karşımıza çıkmaktadır.³¹ Bu gümüş sikkelerin ön yüzünün merkezinde “Ersele bi'l-hak (Doğrulukla gönderilen)” ayet ibaresi, “Ebû'l-Feth (Fethin Babası)” künyesi ve Melikşâh'ın ismi, etrafında da “Bismillah (Allah'ın adıyla)” ile başlayan darp yeri ve tarihi belirtilmiştir. Arka yüzünün merkezinde ise Kelime-i Tevhid ve dönemin Abbasi halifesi en-Nâsir Lidînillâh'ın (1180-1225) ismi, etrafında da Tevbe Suresi 33. ayetinin bir kısmı belirtilmiştir.

Öte yandan gümüş sikkelerin ön yüzünün merkezindeki ifadeler II. tip bronz sikkenin arka yüzündeki ifadelerle örtüşmektedir. Buradan hareketle tarihsiz ve darp yeri belli olmayan II. tip bronz sikkenin 1196 yılından sonra Kayseri'de darp edildiğini ihtimal dahilinde söylemek mümkündür. Son olarak hem bronz hem de gümüş sikkelerde isminin önünde muhtemelen gerek Haçlılarla gerçekleştirdiği çatışmalar gerekse kardeşleriyle giriştiği taht mücadelelerine nisbetle “Ersele bi'l-hak (Doğrulukla gönderilen)” ayet ibaresi ve “Ebû'l-Feth (Fethin Babası)” künyesini koydurmuştur. Ancak tarihin cılsı ne Haçlılara karşı mutlak bir başarı elde edebilmiş ne de Türkiye Selçuklu tahtına çıkmaya muvaffak olmuştur.

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde sağa dönmüş halde mızrak tutan Süvari figürü ve arkasında Viktorya figürü.

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde قلع ارسلان / ملكشاه بن / ابو الفتح (Ebû'l-Feth Melikşâh bin / Kılıç Arslan).³²

²⁸ İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 574,582; Süryani Mikhail, *age*, s. 289. Cahen, *age*, s. 59; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 252; Kaya, *age*, s. 38-40.

²⁹ Abû'l Farac, *age*, s. 463; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 582-583; Münecimbâşı, *age*, s. 33-34; Cahen, *age*, s. 59-60; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 252-253; Kaya, *age*, s. 40-42.

³⁰ İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 582-583; Münecimbâşı, *age*, s. 34; Cahen, *age*, s. 60; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 253-254; Kaya, *age*, s. 44-45; Zerrin Günel, “Selçuklu Hizmetinde Gabras'lar ve Vezir İhtiyareddin Hasan”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s. 209.

³¹ Bu sikkenin h.594 / m. 1197 tarihli olması Melikşâh'ın ölümü ve Süleymanşâh'ın tahta çıkış sürecinin yeniden değerlendirilmesine sebep olabilmektedir. Ancak Yılmaz İzmirli'ın katalogunda yer verdiği tek örnekli bu sikkeyi fotoğrafsız yayınlanması ve aynı tarihli başka bir sikkeye günümüzde henüz rastlanılmaması sikkenin dikkate alınır bir şekilde değerlendirilmesine mâni olmaktadır.

³² <https://www.acsearch.info/search.html?id=8909641> (Erişim Tarihi: 02.09.2023); Tevhid, *age*, s. 120-121, no: 150; Hinrichs, “Münzen der Seltchuken Anatoliens”, s. 3, no: 32; Aykut, *agm*, s. 174, no: 3; Aykut, *age*, s. 234, no: 30; İzmirli, *age*, s. 56-57, no: 44; Broome, *age*, s. 54, no: b37; Betül Teoman, “Figural Coins of the Seljuqs of Rûm”, *İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi*, Antalya, 2017, s. 529, no: 11.



Resim 3. Melik Melikşâh, (579-594/1184-1196), Sivas-Aksaray Meliki, Sivas-Aksaray?, Bronz, TY, 2,97 gr., 19 mm.

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde sağa dönmüş halde elinde mızrak tutan Süvari figürü ve arkasında Viktorya figürü.

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde (ارسله بالحق) (ابو) الفتح ملكشاه / (بن ق) لج ارسلان (Er)sele bi'l-hak (Ebû)'l-Feth Melikşâh (bin) / (Kı)lıç Arslan.).³³



Resim 4. Melik Melikşâh, (579-594/1184-1196), Sivas-Aksaray Meliki, Sivas-Aksaray ve Kayseri?, Bronz, TY, 2,60 gr., 19-20 mm.

Ön Yüz: İnci dizili daire form içerisinde merkezde (ارسله بالحق) (ابو) الفتح ملكشاه / (بن ق) لج ارسلان (Er)sele bi'l-hak /Ebû'l-Feth Melikşâh / bin Kılıç Arslan), etrafında خمسمائه و تسعين و ثلث و بسم الله ضرب هذا الدرهم بقیصریه سنه ثلث و تسعين و خمسمائه (Bismillah duribe haza ed-dirhem bi-Kayseriye sene selase ve tis'in ve hamsemie)

Arka Yüz: inci dizili daire form içerisinde merkezde (لا اله الا الله / محمد رسول الله / النصر لدين الله / امير المؤمنين) (Lâ ilahe illâ Allah / Muhammed Resûl Allah / en-Nâsir Lidînillâh / Emirü'l-mü'minîn), etrafında (صلى الله ع (لى) محمد (Sâlli Allah a(lâ) Muhammed Resûl Allah ersele bil'l-hüda ve'd-dinü'l-hak liyüzhira alâ'ed-din külli).³⁴



Resim 5. Melik Melikşâh, (579-594/1184-1196), Sivas-Aksaray Meliki, Kayseri, Gümüş, 593/1196, 2,82 gr., 22 mm.

³³ Bahadır Kalaycı Koleksiyonu, Env. No: 7557. (Erişim Tarihi: 05.01.2025); Artuk-Artuk, age, s. 352, no: 1067; İzmirlier, age, s. 56-57, no: 45.

³⁴ Osman Ferit Sağlam, "Şimdiye Kadar Bilinmeyen İslâmî İki Madalya ve Birkaç Sikke", V. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (Ankara 12-17 Nisan 1956), Ankara, 2011, s. 203-204; İbrahim Artuk, "Orta ve Yeni Çağa ait Sikke ve Nişanlar", VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (20-26 Ekim 1961), Ankara, 2011, s. 243; İzmirlier, age, s. 56-57, no: 42-43; Bahadır Kalaycı Koleksiyonu, Env. No: 7764. (Erişim Tarihi: 05.01.2025).

3. Tokat Meliki Ruknü'd-dünyâ ve'd-dîn Süleymanşâh (579-592 / 1184-1196)

II. Kılıç Arslan'ın Tokat topraklarının yönetimini verdiği oğludur.³⁵ Melik Süleymanşâh'ın Tokat idaresi, Konya tahtına yürüyeceği döneme kadar Anadolu'nun kuzeyindeki Bizans topraklarına yönelik seferler tertipleyerek toprak elde etmekle geçmiştir. Bu süreçte 1194 yılında Samsun ve çevresini elde eden Melik Süleymanşâh, Doğu Karadeniz limanlarına kadar ilerlemeyi başarmıştır.³⁶ Melik Süleymanşâh fetihlerini yaptığı aynı zaman içerisinde kardeşleri ve babası Konya tahtı için mücadele etmiştir. Kardeşlerinin baskılarına rağmen mücadeleye girmeyi düşünmeyen ve izleyici konumunda takip etmeyi seçen³⁷ Melik Süleymanşâh, İbn Bibi'nin aktardığı bir anekdota³⁸ göre ağabeyi Melik Kutbeddin Melikşâh ile restleşmiş ama bu restleşme fiili bir mücadeleye dönüşmemiştir.³⁹

Melik Süleymanşâh, 1196 yılında Sivas ve Aksaray Meliki Melikşâh'ın ölümü sonrası onun topraklarını ele geçirip⁴⁰ en büyük kardeş olarak Konya tahtı için ayaklanmıştır.⁴¹ Melik Süleymanşâh babasının halefi ve Konya tahtının sahibi olan en küçük kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sultanlığına karşı çıkarak kardeşlerinin yanı sıra diğer emirlerin de askerleriyle desteklenmiş büyük bir ordu toplayıp Konya üzerine hareket etmiş ve şehri kuşatmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev kuşatmaya daha fazla dayanamayacağını fark edince anlaşma yoluyla tahtı, Süleymanşâh'a bırakmak suretiyle gece Konya'dan ayrılmıştır. Melik Süleymanşâh Ekim 1196 yılında Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı olarak Konya'da tahta oturmuştur.⁴²

Melik Süleymanşâh'ın Tokat meliki olduğu süreçte bastırdığı tarihsiz bronz sikkelerinin ön yüzünde “sağa dönük halde üç çatalı mızrak tutan haleli süvari figürü” bulunmakta, arka yüzünde ise “el- Melikü'l- Kâhhar (Kahreden Melik)” unvanıyla melikin adına yer verilmektedir. Süleymanşâh'ın melik sikkelerinin ön yüzünde kullandığı bu süvari figürünü küçük değişikliklerle Selçuklu sultanı olduğu dönemde de sıklıkla kullanmaya devam ettiği görülmektedir. Süleymanşâh'ın H. 597 Konya darplı altın dinarı, H. 597 Kayseri darplı gümüş dirhemi, H. 598 Konya darplı gümüş dirhemi ve muhtelif yerlerde basılmış bronz sikkeleri bunlara örnek gösterilebilir.⁴³ Ancak artık sikkelerin arka yüzünde ismine “el- Melikü'l- Kâhhar” yerine “es-Sultanü'l-Kâhhar (Kahreden Sultan)” unvanı eşlik edecektir.

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde sağa dönmüş halde elinde üç çatalı mızrak tutan haleli Süvari figürü ve solda yıldız motifi.

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde “الملك القاهر / سليمان شاه / بن قلع ارسلان”, (el- Melikü'l- Kâhhar Süleymanşâh bin Kılıç Arslan).⁴⁴



Resim 6. Melik Süleymanşâh, (579-592/1184-1196), Tokat Meliki, Tokat?, Bronz, TY, 6,95 gr. 29 mm.

³⁵ Aksarayi, *age*, s. 23; Cenabi, 2023, s. 62; İbn Bibi, *age*, s. 50; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 583; Müneccimbaşı, *age*, s. 31; Niketas, *age*, s. 81; Cahen, *age*, s. 55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242; Kaya, *age*, s. 18.

³⁶ Mehmet Öz, “Samsun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009, C. 36, s. 84; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara 2014, s. 119; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.265-266; Kaya, *age*, s. 53-54;

³⁷ İbn Bibi, *age*, s.50-59; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 266; Kaya, *age*, s. 54-55.

³⁸ “Ey Kutup, felek gibi sende baş çekmem seni bir nokta gibi daireye çekmedikçe, Başının kasesinde perçemini çekmezsem, vücudumun derileri omuzundan çıksın”. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, *age*, s. 88.

³⁹ İbn Bibi, *age*, s. 88; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.267; Kaya, *age*, s. 56;

⁴⁰ İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 584; Müneccimbaşı, *age*, s. 34; Niketas, *age*, s. 82; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 267; Kaya, *age*, s. 45.

⁴¹ İbn Bibi, Süleymanşâh'ın babası II. Kılıç Arslan'ın ölümü sonrası Konya tahtı için ayaklandığını ve tahtı ele geçirdiğini yazmaktadır. Ancak diğer ana kaynaklar, ilgili çalışmalar ve numismatik bulgular bunun doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, *age*, s. 60-64; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 584; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 264-265, 268-271; Coşkun Alptekin, *Selçuklu ve Atabeylikler Tarihi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman G. Özgüdenli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 381; Galib, *age*, s. 16; Hinrichs, “*Münzen der Seltschuken Anatoliens*”, s. 5; Aydın, *age*, s. 23; Broome, *age*, s. 49; Erkiletioğlu-Güler, *age*, s. 66; Aykut, *age*, s. 275-277; İzmirli, *age*, s. 52.

⁴² Aksarayi, *age*, s. 23-24; İbn Bibi, *age*, s. 60-64; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 584; Niketas, *age*, s. 82;

⁴³ Bkz. Aydın, *age*, s. 26-29.

⁴⁴ <https://www.acsearch.info/search.html?id=9737338> (Erişim Tarihi: 02.09.2023); Lane-Poole III, 1877, s. 52, no: 105; Aykut, *age*, s. 239, no: 35; İzmirli, *age*, s. 58-59, no: 48.

4. Niksar ve Koyulhisar Meliki Nasırü'd-dünyâ ve'd-dîn Berkyarukşâh (579-? / 1184-?)

II. Kılıç Arslan'ın, Niksar ve Koyulhisar topraklarının Meliki olan oğludur.⁴⁵ Melik Berkyarukşâh'ın kendisine verilen toprakları yönetmeye başladıktan sonra yazılı kaynaklarda kültürel faaliyetleri⁴⁶ dışında yalnızca Selçuklu Sultanı ve ağabeyi II. Rükneddin Süleymanşâh'ın onun toprakları olan Niksar ve Koyulhisar'ı hakimiyeti altına aldığı bilgisine rastlanmaktadır.⁴⁷ 1197 yılında yaşandığı anlaşılan⁴⁸ gelişme sonrası Melik Berkyarukşâh'ın kardeşi II. Rükneddin Süleymanşâh adına Niksar ve Koyulhisar'ı yönetmeye devam edip etmediği belli olmadığı⁴⁹ gibi akıbeti de bilinmemektedir.

Katarlı koleksiyoner Mohammed Aljabir'in özel koleksiyonunda bulunan ve Türkiye Selçuklu meliki Berkyarukşâh'a ait olduğu iddia edilen bir bronz sikke yer almaktadır. Sikkenin ön yüzü yıpranmış ve kısmen silik olduğundan okunması oldukça çetin bir hal almaktadır. İki yüzünde Arapça ifadeler bulunun ünik bu sikkenin yeni örnekleri⁵⁰ bulunduğu takdirde kimliklendirilmesi daha kesin bir şekilde yapılabilecektir.

Ön Yüz: Daire formu içerisinde, “امر برکیارک بن قلج ارسلان (Emir Berkyaruk? / bin Kılıç Arslan).

Arka Yüz: Daire formu içerisinde, لا اله الا الله محمد ر/سول الله (Lâ ilahe illâ / Allah Muhammed R / esül Allah).⁵¹



Resim 7. Melik Berkyarukşâh, (579-?/1184-?), Niksar ve Koyulhisar Meliki, Niksar-Koyulhisar?, Bronz, TY, 1,70 gr. 17 mm.

5. Ankara Meliki Muhyi'd-dünyâ ve'd-dîn Mes'udşâh (579-601/1184-1204)

II. Kılıç Arslan'ın Ankara topraklarının idaresini verdiği oğludur.⁵² Melik Mesudşâh, ağabeyi Melikşâh'ın isyanı ile başlayan taht mücadelesine girmekten kaçınarak kendi topraklarıyla ilgilenmeyi tercih etmiştir. Bu süreçte hakimiyetindeki Ankara'yı bir kültür merkezine dönüştüren⁵³ Melik Mesudşâh, Anadolu'ya gelen ve Selçuklu topraklarından geçmek isteyen Haçlılarla mücadele etmiş⁵⁴ ve sonra Bizans İmparatorluğu'na ait

⁴⁵ Aksarayi, *age*, s. 23; Cahen, *age*, s. 55; İbn Bibi, *age*, s. 50; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 583; Müneccimbaşı, *age*, s. 32; Cenabi, *age*, s. 63; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242; Kaya, *age*, s. 18.

⁴⁶ Kaynaklarda İran edebiyatı ve mitolojisiyle ilgilendiği anlaşılan Melik Berkyarukşâh'ın bu alanda İran sözlü edebiyatından *Hür-zâd u Pîr-Zâd* adlı efsaneyi kaleme aldığı ve böylelikle eserin bir bölümünün günümüze kadar geldiği görülmektedir. Ayrıca Melik Berkyarukşâh, sıkı dost olduğu ve kendisine *Pertevnâme* adlı eserini sunan, “İşrakîyye” akımının kurucusu, İranlı alim ve filozof Maktul Şehabeddin Sühreverdî'yi topraklarında ağırlamış ve ondan felsefe dersleri almıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, *age*, s. 51-53; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 271; İlhan Kutluer, “Sühreverdî Maktûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, C. 38, s. 36-40.

⁴⁷ İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 584; Müneccimbaşı, *age*, s. 35; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 271; Kaya, *age*, s. 66-67.

⁴⁸ İbnü'l Esir ve Müneccimbaşı konuyla ilgili tarih vermemesine rağmen, epigrafik çalışmalar Niksar Kalesine ait kitabe, şehrin hicri 594 miladi 1197 yılında II. Rükneddin Süleymanşâh tarafından alındığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Amasya Vilayeti ve Kaza ve Nahiye Merkezlerinden Kitabeler*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1927, s. 64-65; Suat Kaymak, *Türkiye Selçukluları ve Erken Beylikler Epigrafisine Giriş (1065-1350)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 289; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 271; Kaya, *age*, s.67.

⁴⁹ Bu konuda Hamdullah Müstevfî, II. Rükneddin Süleymanşâh'ın itaat bildirmeyen kardeşlerini öldürdüğünü, bildirenlerin ise idaresine dokunmadığını söylemektedir. Osman Turan, Müstevfî'deki bu bilgiyi alıntılıyıp, Melik Mesud'un II. Rükneddin Süleymanşâh tarafından öldürülmesiyle bağlantı kurarak II. Rükneddin Süleymanşâh'a itaat eden Meliklerin hayatına ve idaresine dokunulmadığını ve böylelikle Melik Berkyarukşâh'ın öldürülmediğini ifade etmektedir. Öte yandan Salim Koca ise kaynaklarda II. Rükneddin Süleymanşâh'ın kardeşlerinin topraklarında kurduğu hakimiyet sonrası Melik Berkyarukşâh'ın da aralarında bulunduğu bazı Meliklerin bir daha adlarına rastlanmamasından hareketle Melik Berkyarukşâh'ın öldürülmüş olduğunu düşünmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdullah Müstevfî Kazvini, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2018, s. 380; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 284-285; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a 1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 263.

⁵⁰ Osman Ferit Sağlam, Kutbeddin Melikşâh'ın sikkesine de yer vermiş olduğu ve bizim de çalışmamızda kullandığımız bildirisinin bir yerinde “Bu kardeşlerden Nasireddin Berkiyaruk'a ait olduğu halde tarihi ve mahalli darbu bozuk bir bakırda ahiren görüldü” şeklindeki ifadelerinden sonra Berkyarukşâh'a ait olduğunu iddia ettiği bu sikke gerek kendisi gerekse bir başkası tarafından yayınlanmamıştır. Bkz. Sağlam, *age*, s. 204.

⁵¹ Mohammed Aljabir Özel Koleksiyonu, Katar, aljabir@outlook.com

⁵² Aksarayi, *age*, s. 23; Cenabi, *age*, s. 62; İbn Bibi, *age*, s. 50; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 583; Müneccimbaşı, *age*, s. 31; Niketas, *age*, s. 81; Cahen, *age*, s. 55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242; Kaya, *age*, s. 18.

⁵³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 284; Kaya, *age*, s. 91.

⁵⁴ Cahen, *age*, s. 58; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 248; Kaya, *age*, s. 29.

topraklara birçok sefer düzenleyerek hakimiyeti altındaki sınırları genişletmekle meşgul olmuştur. Öyle ki Çankırı, Bolu, Eskişehir ve Kastamonu'yu ele geçirmekle birlikte Safranbolu'yu dört ay süren kuşatma sonunda topraklarına dahil etmiştir.⁵⁵ Melik Mesudşah yapmış olduğu fetihlerin yanı sıra Bizans İmparatorluğu'nu uğraştıran Kilikyalı Aleksios İsyanı'nda Aleksios'a destek de vermekten geri durmamıştır.⁵⁶

1196 yılı sonunda Selçuklu tahtına geçmeyi başaran II. Rükneddin Süleymanşah, 6 sene içerisinde Melik Mesud dışında bütün kardeşlerinin topraklarına ya hâkim olmuş ya da onları kendine tabii kılmıştı. 1202 yılına gelindiğinde Ankara dışında elindeki toprakları II. Rükneddin Süleymanşah'a terk eden Melik Mesudşah, ağabeyine karşı hala potansiyel bir tehdit oluşturmaya devam etmekle birlikte onun gerçekleştireceği seferlere tereddütlü yaklaşım sergilemesine neden oluyordu. Böyle bir ortamda ikinci kez çıkacağı Gürcistan seferini bir süre ertelemek zorunda kalan II. Rükneddin Süleymanşah, 1202 yılının ortasında kardeşi Melik Mesudşah'ı Ankara'da kuşatma altına almıştır. Ankara'da 2 yıl kadar kuşatmaya dayanabilen Melik Mesudşah şehirdeki iâşenin tükenmesinin ardından 1204 yılında Ankara'yı teslim etmek ve ona karşılık oğullarıyla idaresini sürdürebileceği yeni topraklar üzerine ağabeyiyle anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Ancak Melik Mesudşah, ilk etapta anlaşma sağladığı ve oğullarıyla birlikte kendisine verilen topraklara giderken II. Rükneddin Süleymanşah tarafından öldürülmüştür.⁵⁷

Melik Mesudşah, bastırdığı melik sikkelerinin ön yüzünde unvan ve lakapsız bir şekilde ismine yer vermiş, babası II. Kılıç Arslan ve dedesi I. Mesud'un isimleri ona eşlik etmiştir. Arka yüzünde ise kendisini oldukça mütevazı bir şekilde "Abdü'z-za'if el-Muhtaç ilâ Rahmetillâh (Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kulu)" lakabıyla takdim etmiştir. Çalışmamızda H. 587 (M. 1191) baskılı örneklerini gösterdiğimiz hem dirhem hem de bronz sikkelerin farklı tarihlerde ve küçük farklılarla bastırılmış örneklerine rastlamak mümkündür.⁵⁸

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde yer alan kare form içerisinde مسعود بن / قلیج ارسلان / بن مسعود (Mes'ud bin / Kılıç Arslan / bin Mes'ud); etrafında خمسة مائه / ثمانين / سبع / سنة (sene / seb'a / semânin / hamsemie).

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde yer alan kare form içerisinde العبد الضعیف / المحتاج الى

رحمة الله (Abdü'z-za'if / el-Muhtaç ilâ / Rahmetillâh); etrafında، هذا / الدرهم / بانقره (duribe / hazâ / ed-dirhem / bi-Ankara).⁵⁹



Resim 9. Melik Mes'ud (579-601/1184-1204), Ankara Meliki, Ankara, Bronz, H. 587, 7.58 gr.

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde yer alan kare form içerisinde مسعود بن / قلیج ارسلان / بن مسعود (Mes'ud bin / Kılıç Arslan / bin Mes'ud); etrafında خمسة مائه / و ثمانين / سبع / سنة (sene / seb'a / ve semânin / ve hamsemie).

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde yer alan kare form içerisinde العبد الضعیف / المحتاج الى

رحمة الله (Abdü'z-za'if / el-Muhtaç ilâ / Rahmetillâh); etrafında، هذا / الدرهم / بانقره (duribe / hazâ / ed-dinar / bi-Ankara).⁶⁰

⁵⁵ Niketas, *age*, s. 26; Cahen, *age*, s. 63; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 284-285; Kaya, *age*, s. 91.

⁵⁶ Niketas, *age*, s. 10-13; Cahen, *age*, s. 63.

⁵⁷ Abû'l Farac, *age*, s. 485-486; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih*, çev. Ahmet Ağırakça- Abdülkerim Özyayın, C. X, 2019, s. 65; Cenabi, *age*, s. 65-66; Cahen, *age*, s. 60; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 285; Koca, *age*, s. 261-263; Kaya, *age*, s. 91-92.

⁵⁸ Melik Mesud'un bu melik sikke örneklerinde alaşım cinsi bronz olmasına karşın "dirhem" ibaresinin kullanıldığı gözükmemektedir. Bu durum söz konusu devirde farklı İslami sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır ki bu konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Ali Mıynat, "Ortaçağ İslam Dünyasında Sıradışı Bir Para Birimi: Bakır Dirhemler", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C. 38, S. 66, 2019, ss. 192-207.

⁵⁹ <https://www.acsearch.info/search.html?id=9020590> (Erişim Tarihi: 16.09.2023); İzmirlier, *age*, s. 60-61, no: 54.

⁶⁰ İzmirlier, *age*, s. 58-59, no: 50.



Resim 8. Melik Mes'ud (579-601/ 1184-1204), Ankara Meliki, Ankara, Gümüş, H. 587, 2.92 gr, 24 mm.

6. Malatya Meliki Mu'izz'e'd-dünyâ ve'd-dîn Kayserşâh (579-602/1184-1205)

II. Kılıç Arslan'ın Malatya topraklarının yönetimini ele alan oğludur.⁶¹ Melik Kayserşâh, on yedi yıl kadar hükmettiği Malatya'yı on yıl arayla abilerinin gerçekleştirdiği kuşatmalara karşı iki kez savunmaya çalışmıştır. Melik Kayserşâh, ilk olarak en büyük ağabeyi ve Sivas-Aksaray meliki Melikşâh'ın 1191 yılında yapmış olduğu kuşatma neticesinde Malatya hakimiyetini kaybetmiş, ancak Eyyubilerden aldığı destek ile çok kısa sürede buradaki konumunu geri kazanmıştır.⁶² 1201 yılındaki Selçuklu Sultanı ve bir diğer ağabeyi II. Rükneddin Süleymanşâh'ın kuşatmasında ise Malatya'daki otoritesini bir daha elde edememek üzere kaybetmiştir.⁶³

Malatya'daki hakimiyetini tamamen kaybetmesinin ardından damatları olduğu Eyyubilerin Urfa şehrinde yaşamını sürdüren Melik Kayserşâh, 1204 yılında ağabeyi II. Rükneddin Süleymanşâh'ın ölümünden sonra tahtı ele geçirmeyi başaran kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta oturduğu haberini aldı. Bu haberle Malatya Melikliği için eline fırsat geçtiğini düşünen Melik Kayserşâh kardeşiyle görüşmek üzere bir yıl sonra Urfa'dan Konya'ya gitti. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e arzusunu bildirmekle birlikte beklentisi⁶⁴ karşılanmayan Melik Kayserşâh, buradan geri kalan ömrünü sürdüreceği Urfa'ya dönmüştür.⁶⁵

Kayserşâh, ön yüzünde Hristiyan ikonografisinde oldukça yaygın bir kullanıma sahip süvari olarak tasvir edilmiş St. George'un elinde mızrağıyla atının ayakları altında bulunan ejderhayı öldürdüğü figüre yer vermiştir. Bu tasvir Danişmendli Beyliği Malatya hâkimi Nâsireddin Muhammed (ilk devir hâkimiyeti: 557-65 / 1162-1170; ikinci dönem: 570-573 / 1175-1178) tarafından bastırılan bronz sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Anadolu'da bazı dinî yapılarda karşımıza çıkan ve Bizans paralarında bulunmayan bu figür XII. yüzyılın ilk yarısında bastırılan Haçlı sikkelerinde de gözükmetedir.⁶⁶ Kayserşâh muhtemelen kendisinden önce Malatya hakimi olan Danişmendli meliki Nâsireddin Muhammed'in Haçlı sikkelerinden esinlenerek ürettiği sikkelerin kalıbını kullanarak kendi bronz sikkelerini bastırmıştır. Arka yüzünde ise "el-Melikü'l-Müeyyed (Doğrulanmış, Desteklenmiş Melik)" unvanını sikkesine nakşettirmiştir.

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde sağa dönmüş halde mızrakla ejderha avlayan süvari figürü (St. George). Solda yıldız motifi.

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde "الملك المويد / قيصر شاه بن / قلع ارسلان", (el- Melikü'l-Müeyyed / Kayserşâh bin / Kılıç Arslan).⁶⁷

⁶¹ Abû'l Farac, *age*, s. 450; Aksarayî, *age*, s. 23 İbn Bibi, *age*, s. 50; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 583; Müneccimbaşı, *age*, s. 31; Cahen, *age*, s. 55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242; Kaya, *age*, s. 18; Tülay Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 65; Cenabi, diğer kaynakların aksine Kayseri Meliki olarak Nureddin Mahmud'u ifade etmiştir. Bkz. Cenabi, *age*, s. 62.

⁶² Abû'l Farac, *age*, s. 458; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 574; Cahen, *age*, s. 59; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 252; Metin, *age*, s. 66.

⁶³ Abû'l Farac, *age*, s. 474; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih X*, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydin, Ravza Yayınları, İstanbul 2019, s.45; Müneccimbaşı, *age*, s. 35; Cahen, *age*, s. 60; Metin, *age*, s. 67.

⁶⁴ Melik Kayserşâh'ın Malatya'yı geri alabileceği yanılgısına düşmesinin en büyük sebebi, yıllar önce kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Malatya'da misafir olduğu dönemde bu toprakları büyük bir fedakârlık göstererek kardeşine vermeyi teklif etmiş olmasıdır. Dolayısıyla, kendisi de benzer bir fedakârlığı kardeşinden bekleyerek Malatya'yı geri alacağını düşünmüştür. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Malatya'daki misafirliği hakkında bkz. İbn Bibi, *age*, s. 69-70.

⁶⁵ Abû'l Farac, *age*, s. 486; İbnü'l Esir, *el- Kâmil Fi't-Târih X*, s. 68; Müneccimbaşı, *age*, s. 40; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 268; Kaya, *age*, s. 121; Metin, *age*, s.68.

⁶⁶ Paul Casanova, *Numismatique des Danichmendites*. C. Rollin et Feuarent, Paris 1896, s. 3, pl. 4; Estelle. J. Whelan, "A Contribution to Danishmendid History: The Figured Copper Coins". *ANSM* 25 (1980), s. 145-148.

⁶⁷ <https://www.acsearch.info/search.html?id=10679271> (Erişim Tarihi: 02.09.2023); Galib, *age*, s. 11, no: 9; Tevhid, *age*, s. 121, no: 151; Artuk- Artuk, *age*, s. 352, no: 1068; Mitchiner, *age*, s. 170, no: 959; Hinrichs, "Münzen der Seltschuken Anatoliens", s. 4, no: 47; Aydın, *age*, s. 25, no: 22; Erkiletlioğlu- Güler, *age*, s. 60, no: 40; Aykut, *age*, s. 238, no: 34; İzmirli, *age*, s. 56-57, no:46; Broome, *age*, s. 55 no: a38; Teoman, "Figural Coins of the Seljuqs of Rüm", s. 532, no: 20.



Resim 10. Melik Kayserşâh, (579-597/1184-1201), Malatya Meliki, Malatya?, Bronz, TY, 11,63 gr.

7. Elbistan ve Erzurum Meliki Mugis'ü'd-dünyâ ve'd-dîn Tuğrulşâh (579-622/ 1184-1225)

II. Kılıç Arslan'ın Elbistan topraklarının yönetimini verdiği oğludur.⁶⁸ Melik Tuğrulşâh, Elbistan Melikliği sırasında babası ve kardeşleri arasında yaşanan taht mücadelesinden uzak kalmaya çalışmış ve ağabeyi Melik Melikşâh'ın saldırılarından korunmak için Ermenilere tabi olmuştur.⁶⁹ Selçuklu siyasi birliğine yönelik faaliyetlerde bulunan ağabeyi II. Rükneddin Süleymanşâh'a itaatini bildirmesi sonucu Elbistan Melikliğine devam eden⁷⁰ Melik Tuğrulşâh, 1202 yılında II. Rükneddin Süleymanşâh'ın Saltuklu Beyliği'ne son vermesi ve Erzurum'u ele geçirmesi üzerine Elbistan Melikliğinden alınarak ölümüne kadar hükmedeceği Erzurum Melikliğine tayin edilmiştir.⁷¹

Melik Tuğrulşâh, Erzurum hakimiyeti sürecinde hem Selçuklu Sultanları ile hem de bölgedeki diğer hâkim unsurlarla birlikte hareket ederek, Eyyubilere, Rumlara ve Gürcülere karşı mücadele etmiştir.⁷² Bu mücadeleler sırasında İspir, Avnik, Micingerd ve Bayburt topraklarını sınırlarına dahil ederek hakimiyet sahasını genişleten⁷³ Melik Tuğrulşâh, ayrıca Ahlatşâh hükümdarı Seyfeddin Balaban'ı öldürmekle Ahlatşâhların hakimiyetine son vermiştir.⁷⁴ Melik Tuğrulşâh her ne kadar Gürcüler aleyhinde başarılı faaliyetler gerçekleştirmiş olsa da Gürcülerin üstün geldiği son yıllarında onlara vergi vermek ve hatta bir süre tabi olmak zorunda kalmıştır.⁷⁵

I. İzzeddin Keykavus⁷⁶ ve I. Alaeddin Keykubad'ın⁷⁷ Selçuklu tahtına oturmalarında etkin rol sahibi olan Melik Tuğrulşâh, kardeşleri döneminde sergilediği itaatkâr yönetim tarzını yeğenleri döneminde terk etmiştir.⁷⁸ Melik Tuğrulşâh, ömrünün sonuna doğru Hristiyanlık inancını benimseyip din değiştiren oğlunun Gürcü Kraliçesi Rosudan ile evlendiğine şahit olmuş⁷⁹ ve çok geçmeden 1225 yılında II. Kılıç Arslan'ın hayattaki son oğlu olarak vefat etmiştir.⁸⁰

Melik Tuğrulşâh'ın kırk yılı aşkın melikliği süresince bastırdığı iki farklı sikke tipi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki figürlü olup ön yüzünde yukarıda zikrettiğimiz Tokat meliki ve sonrasında Türkiye Selçuklu sultanı olan Süleymanşâh'ın sikkelerinde de denk geldiğimiz sağa dönmüş halde üç çatalı mızrak tutan süvari figürü tasvir

⁶⁸ Aksaray, *age*, s. 23; Cenabi, *age*, s. 62; İbn Bibi, *age*, s. 50; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih IX*, s. 583; Müneccimbaşı, *age*, s. 32; Cahen, *age*, s. 55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242; Kaya, *age*, s. 18;

⁶⁹ Süryani Mihail, *age*, s. 291; Cahen, *age*, s. 60; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 253; Faruk Sümer, "Tuğrul Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012, C. 41, s. 346; Kaya, *age*, s. 44; Yunus Emre Aydın-Ensar Macit, "Erzurum'da Güçlü Bir Selçuklu Meliki Mugiseddin Tuğrul Şah", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022, C. 32, S. 3, s. 1308.

⁷⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 271; Sümer, *agm*, s. 346; Kaya, *age*, s. 67;

⁷¹ İbn Bibi, *age*, s. 103; Cahen, *age*, s. 64; Müneccimbaşı, *age*, s. 35; Cenabi, *age*, s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 277; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 37; Sümer, *agm*, s. 346; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 2021, s. 52; Kaya, *age*, s. 78-79;

⁷² Cahen, *age*, s.80-81; Turan, 2019, s. 38; Kaya, *age*, s. 79; Aydın- Macit, *agm*, s. 1301.

⁷³ Sümer, *agm*, s. 347;

⁷⁴ Abû'l Farac, *age*, s. 490; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 125; Cahen, *age*, s. 80; Turan, 2019, s. 120-121; Sümer, *agm*, s. 347; Sümer, *age*, s. 113-115; Aydın- Macit, *agm*, s. 1302.

⁷⁵ İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 303-304.; Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, TTK, Ankara *age*, s.426; Cahen, *age*, s. 80; Sümer, *agm*, s. 347; Aydın- Macit, *agm*, s. 1307. Anonim Gürcistan tarihinin sunduğu bilgiler ve özellikle İbnü'l Esir'in 1226 yılı olaylarını anlatırken ifade ettiği "Gürcülere karşı koyabilecek, onları bu yaptıklarından alıkoymabilecek ve onları buradan uzaklaştıracak kimse yok gibiydi. Yalnız Azerbaycan değil... Erzenirrum Emiri neredeyse onlara tabi olacak dereceye girerek Gürcülerin gönderdiği hil'atleri giymiş, başına koyduğu tacın üst tarafına bir hac işareti yerleştirmiş, hatta onların şerlerini defetmek için oğlu Gürcü kraliçesi ile evlenmişti" sözleri dolayısıyla Erzurum Selçuklularının Melik Tuğrulşâh döneminde giderek Gürcü, Bizans ve Hristiyanlık kültürüne empoze olmaya başladığını anlamaktayız. Bu kaynaklardan hareketle nümismatik verileri incelediğimizde kültürel eğilimin Melik Tuğrulşâh'tan sonra Erzurum Selçuklularının başına geçecek olan oğlu Melik Cihanşâh'ın sikkelerinde somut bir şekilde görülmektedir. Bkz. Topraktepe, *age*, s. 53; Çalışmamızdaki Melik Cihanşâh sikkesi.

⁷⁶ İbn Bibi, *age*, s. 143-147; Cahen, *age*, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 316-317;

⁷⁷ İbn Bibi, *age*, s. 224-228; Cahen, *age*, s. 75; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 348-349;

⁷⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 298; Aydın- Macit, *agm*, s. 1305-1306.

⁷⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 267; Cahen, *age*, s. 81; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 279; Sümer, *agm*, s. 347; Kaya, *age*, s. 82; Aydın- Macit, *agm*, s. 1307.

⁸⁰ İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 280; Cahen, *age*, s. 81; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 374; Aydın- Macit, *agm*, s. 1305.

edilmiştir. Bu sikke tipinde basım yeri ve tarihi belirtilmemişse de Tuğrulşâh'ın Elbistan melikliği yaptığı döneme ait olduğu düşünülebilir.

Ön Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde sağa dönmüş halde üç çatallı mızrak tutan süvari figürü. Sağ, sol ve altta yıldız motifli.

Arka Yüz: İnci dizili daire formu içerisinde “مغيث الدنيا / والدين ابو الفتح / طغرل بن قلعج / ارسلان”, (Mugisü'd-dünyâ / ve'd-dîn Ebû'l-Feth / Tuğrul bin Kılıç / Arslan).⁸¹



Resim 11. Melik Tuğrulşâh, (579-622/1184-1225), Elbistan-Erzurum Meliki, Elbistan-Erzurum?, Bronz, TY, 5,49 gr. 26 mm.

Tuğrulşâh'ın bastırdığı ikinci sikke tipi ise figürsüz olup gümüşten mamûldür. Çalışmamızda H. 608 / M. 1211 darplı örneğini paylaştığımız bu gümüş sikkenin Selçuklu melikinin Erzurum günlerine ait olduğu görülmektedir. Önceki sikkesindekiyle aynı lakap ve künyeyi (Mugisü'd-dünyâ ve'd-dîn ve Ebu'l-Feth) kullanmaya devam ettiği görülen Tuğrulşâh'ın bu sikke tipinde gerek basım tarihi gerekse basım yerini muntazaman verdiği, bunun dışında kelime-i tevhid ve devrin Abbasi halifesi en-Nâsır Lîdînillâh'ın adına da yer verdiği görülmektedir. Bir diğer husus gümüş olan bu sikke dirhem yerine dinar olarak vurgulanmıştır.

Ön Yüz: İnci dizili daire form içerisinde محمد رسول الله / مغيث الدنيا والدين / ابو الفتح طغرل / بن قلعج ارسلان (Muhammed Resûl Allah/ Mugisü'd-dünyâ ve'd-dîn / Ebu'l-Feth Tuğrul / bin Kılıç Arslan), etrafında سنة / ثمان / و ست مائه (sene / seman / ve sittemi'e).

Arka Yüz: İnci dizili daire form içerisinde لا اله الا الله / وحده لا شريك له / الناصر لدين الله / امير المؤمنين (Lâ ilâhe illâ Allah / Vahdehu Lâ şerike leh / en-Nâsır Lîdinillâh / Emîrû'l-mu'minin), etrafında الامام / ضرب هذا / الدينار / بارزروم (el-Îmâm / Duribe haza / ed-Dinar / bi-Erzrum (Erzurum). “El Îmâm” ifadesinin sağında ve solunda yıldız motifli.



Resim 12. Melik Tuğrulşâh, (579-622/1184-1225), Elbistan-Erzurum Meliki, Erzurum, Gümüş, H. 608 / M. 1211, 3,18 gr., 23 mm.

⁸¹ <https://www.acsearch.info/search.html?id=8765796> (Erişim Tarihi: 03.10.2023); Lane-Poole, 1877, s. 112, no: 301-303; Galib, *age*, s. 13, no: 11; Tevhid, *age*, s. 123, no: 153; Artuk-Artuk, *age*, s. 353, no: 1072; Hinrichs, “*Erzurum Selçuklularının Sikkeleri*”, s. 167, no: 2; Hinrichs, “*Münzen der Seltschuken Anatoliens*”, s. 5, no: 60; Aykut, *agm*, s. 176, no: 7; Erkiletlioğlu- Güler, *age*, s. 55, no: 33; Aykut, *age*, s. 269-270, no:51-52; İzmirlier, *age*, s. 66-67, no:69; Broome, *age*, s. 80, no: 107; Teoman, “*Figural Coins of the Seljūqs of Rūm*”, s. 532, no: 19.

⁸² <https://www.acsearch.info/search.html?id=10562218> (Erişim Tarihi: 03.10.2023); Lane-Poole, 1889, s. 295, no: 298-299; Artuk-Artuk, *age*, s. 353, no: 1071; Mitchiner, *age*, s. 171, no: 960; Hinrichs, “*Münzen der Seltschuken Anatoliens*”, s. 4, no: 52; Aydın, *age*, s. 25, no: 24; Erkiletlioğlu- Güler, *age*, s. 54, no: 25-26; Aykut, *age*, s.257-258, no: 45; İzmirlier, *age*, s. 64-65, no: 62-63; Broome, *age*, s. 79, no: 101;

8. Erzurum Meliki Ruknü'd-dünyâ ve 'd-dîn Cihanşâh (622-628/1225-1230)

Mugisüddin Tuğrulşâh'ın oğlu ve onun ölümünden sonra 1225-1230 yılları arasında Erzurum'un ikinci Selçuklu Melikidir.⁸³ Melik Cihanşâh, I. Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmşâh ile 1225 yılında başlayan diplomatik mektuplaşmadan toprakları ve hakimiyeti açısından tehlikeli görüp buna karşı Eyyubilerden Melik Eşref ile yakınlaşmıştır.⁸⁴ 1228 yılında Selçukluların Mengüceklî Davudşâh ve kardeşine ait Erzincan ve Kemah'ı topraklarına dahil etmesinden sonra I. Alaeddin Keykubad'ın Erzurum'a da yürüyeceği endişesine kapılan Melik Cihanşâh, topraklarını korumak için Melik Eşref'e tabii olmuş ve onun Ahlat Valisinden askeri yardım alması sayesinde Selçukluların olası Erzurum seferine mani olmuştur.⁸⁵ Melik Cihanşâh kendini ve topraklarını korumak için himayesine sığındığı Melik Eşref'e tabiiliği bir yıl kadar sürmüş, ardından Melik Cihanşâh 1229 yılında bölgede git gide güç kazanan, Selçukluları ve Eyyubileri tedirgin eden ve son olarak Ahlat'ı kuşatmış bulunan Celaleddin Harezmşâh'ın bizzat ayağına giderek onun adına hutbe okutmak ve askeri destek vermek suretiyle Harezmşâhlar'a tabii olmuştur.⁸⁶

Ahlat kuşatması sebebiyle Eyyubi-Harezmşâh gerginliği I. Alaeddin Keykubad ile Melik Eşref'i yan yana getirmiş,⁸⁷ Melik Cihanşâh ise bu birlikteliği bir an önce bozmaya yönelik Celaleddin Harezmşâh'ı kışkırtmaya çalışmıştır.⁸⁸ Bu gelişmeler Ahlat kuşatmasından sonra tarafları Yassıçimen Savaşına sürüklemiş ve 10 Ağustos 1230 yılında Erzincan Akşehir'inde gerçekleşen savaşta Celaleddin Harezmşâh mağlup olarak savaş alanını terk ederken Melik Cihanşâh ise esir edilmiştir.⁸⁹ Selçuklular savaşın hemen arkasından Eyyubilerle birlikte Melik Cihanşâh'ın hakimiyetindeki Erzurum'a ilerlemiş ve şehri kuşatma altına almıştır. Erzurum'u savunmaya hazırlanmış olan Melik Cihanşâh'ın kardeşi ve adamları, yapılan karşılıklı görüşme ve I. Alaeddin Keykubad'ın verdiği ahitname sonucunda şehri Selçuklular'a teslim etmişlerdir. Melik Cihanşâh Erzurum hakimiyetini kaybettikten sonra I. Alaeddin Keykubad tarafından affedilip kendisine Aksaray, kardeşine Eyüphanisar iktaları verilmiştir.⁹⁰ Böylelikle Erzurum Selçuklu Melikliği sona ermiştir.

Cihanşâh kısa süren Erzurum melikliği döneminde iki tipte sikke bastırmış olup bunlardan biri bronz diğeri de gümüştür. Selçuklu meliki bronz sikkesinin ön yüzünde bağdaş kurarak tahtta oturur şekilde kendini tasvir ettirmiştir. Bu sikkelerde basım tarihine de yer verilmiştir.

Ön Yüz: İnci dizili daire form içerisinde bağdaş kurmuş tahta oturan haleli hükümdar figürü. Etrafında سنه ... / سنه عشر (in) / ...). Figürün başının sağında ve (solunda) yıldız motifi.

Arka Yüz: İnci dizili daire form içerisinde ركن الدنيا والدين / ابو الفتح جهان / بن طغرل (Rükünü'd-dünyâ ve 'd-dîn / Ebu'l-Feth Cihanşâh / bin Tuğrul). Üstte rûmi motif.⁹¹

⁸³ Cahen, *age*, s. 81; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 374; Emine Uyumaz, Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237), TTK, Ankara, 2003. s. 64; Selim Burgu, Anadolu Selçukluları Alaeddin Keykubad ve Zamanı, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 139;

⁸⁴ Cahen, *age*, s. 81; Uyumaz, *age*, s. 65;

⁸⁵ İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 331-332; Cahen, *age*, s. 81; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 377; Uyumaz, *age*, s. 65; Burgu, *age*, s. 140. Yukarıda bahsettiğimiz bu olayı Arap Kaynakları anlatmaktadır. Ancak dönemin en önemli eserleri arasında başlıca yer tutan Fars kaynağı İbn Bibi ise eserinde bu olayı çok farklı anlatır. İbn Bibi'ye göre Melik Cihanşâh, Erzurum'a gelmiş ve birkaç yeri ele geçirmiş olan Selçuklu ordusunu haber alınca Erzincan'daki Sultan'a muhtelif hediyelerle bir mektup yollamıştır. Mektubunda Melik Davudşâh'ın davranışlarıyla kendinin cezalandırılmasının doğru olmadığını ve hali hazırda sultanın yolundan ayrılmadığını bildirerek affını istemiştir. Bunun üzerine Sultan onu bağışlayıp yerinde bırakmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, *age*, s. 364-365.a

⁸⁶ İbn Bibi, *age*, s. 382; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 342; Nesevi, *Celâleddin Hârizmşâh Biyografisi*, çev. Necip Asım, haz. Mustafa Demirci, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 177-178; Münecimbaşı, *age*, s. 67; Cenabi, *age*, s. 73-74; Cahen, *age*, s. 83; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 386-387; Uyumaz, *age*, s. 66; Burgu, *age*, s. 157;

⁸⁷ Abû'l Farac, *age*, s. 528; İbn Bibi, *age*, s. 383; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 342-343; Nesevi, *age*, s. 191; Münecimbaşı, *age*, s. 67; Cenabi, *age*, s. 73-74; Cahen, *age*, s. 83; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 390; Uyumaz, *age*, s. 66; Burgu, *age*, s. 157;

⁸⁸ İbn Bibi, *age*, s. 382; Nesevi, *age*, s. 198; Münecimbaşı, *age*, s. 67; Cahen, *age*, s. 83; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 387; Burgu, *age*, s. 157.

⁸⁹ Abû'l Farac, *age*, s. 528-529; İbn Bibi, *age*, s. 399; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 343; Nesevi, *age*, s. 198-200; Cenabi, *age*, s. 74; Cahen, *age*, s. 85-86; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 392-393; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alaeddin Keykubad ve Zamanı*, yay. haz. Salim Koca-Sinan Tarıfci, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 129-130; Uyumaz, *age*, s. 66; Burgu, *age*, s. 162;

⁹⁰ Abû'l Farac, *age*, s. 528-529; İbn Bibi, *age*, s. 400-403; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 343-344; Münecimbaşı, *age*, s. 67; Cahen, *age*, s. 86; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 393-394; Köymen, *age*, s. 129-132; Uyumaz, *age*, s. 66-67; Burgu, *age*, s. 163-164;

⁹¹ <https://www.acsearch.info/search.html?id=10687315> (Erişim Tarihi: 10.02.2023); Hinrichs, "Münzen der Seltschuken Anatoliens", s. 5, no: 63; Erkitlioglu-Güler, *age*, s. 58, no: 38; İzmirlier, *age*, s. 66-67, no: 71; Broome, *age*, s. 81, no: 110; Teoman, "Figural Coins of the Seljuqs of Rüm", s. 526, no: 3;



Resim 13. Melik Cihanşâh, (622-628/1225-1230), Erzurum Meliki, Erzurum?, Bronz, H. 626 / M. 1228, 4.09 gr., 23 mm.

Cihanşâh'ın bu bronz sikkesinin dışında British Museum ve İstanbul Arkeoloji Müzesi sikke koleksiyonlarında birer örneği bulunan bir gümüş sikke tipinden daha bahsedilmektedir. Söz konusu sikke ilk olarak 1889 yılında Stanley Lane Poole,⁹² 1971 yılında İbrahim-Cevriye Artuk⁹³ tarafından yayınlanmış, Johann C. Hinrichs'in⁹⁴ 1976 yılında hazırladığı "Erzurum Selçuklularının Sikkeleri" adlı makalede tafsilatlı bir biçimde ele alınmıştır.

Ön Yüz: لا اله الا الله محمد رسول الله ركن الدنيا والدين شاه سلطان (Lâ ilahe illâ Allah / Muhammed Resûl Allah / Rüknu'd-dünyâ ve'd-dîn / Şâh Sultân).

Arka Yüz: ... شاه جهان سلطان اعظم (Şâh / Cihân Sultân / A'zam...), Arslan tasviri.

9. Tokat Meliki Alâü'd-devle ve'd-dîn Keykubad (601-609/1205-1213)

Keykubad, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci oğlu, I. İzzeddin Keykavus'un kardeşi ve halefidir.⁹⁵ I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1205 yılında ikinci kez tahta geçtikten sonra önceki Selçuklu meliklerinin yönetim usulündeki sınırlarında bazı değişikliklere gidip⁹⁶ oğullarını aynı şekilde bazı şehirlere melik olarak atamıştır.⁹⁷ Bu bağlamda Melik Keykavus'u Malatya'ya, Melik Keyferidun Koyulhisar'a Melik Keykubad'ı ise Danişmendli topraklarının bağlı olduğu Tokat'a melik olarak gönderilmiştir.⁹⁸ Melik Keykubad 1205-1211 yılları arasında Tokat Melikliği'ni sürdürmüş ve ardından beklenmedik bir gelişme olan babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılındaki Alaşehir Savaşında⁹⁹ vefatı üzerine ağabeyi Melik Keykavus ile taht mücadelesine girmiştir.¹⁰⁰

Melik Keykavus devlet adamlarının görüşü ve davetiyle Kayseri'de İzzeddin Keykavus olarak Selçuklu tahtına çıkmıştır. Bu durum karşısında Melik Keykubad ağabeyinin saltanatını tanımayıp Ermeni Kralı II. Leon, Erzurum Meliki Mugisüddin Tuğrulşâh ve Emir Zahirreddin İli'nin yer aldığı ittifakla I. İzzeddin Keykavus'u Kayseri'de kuşatmıştır.¹⁰¹ Melik Keykubad ilk etapta başarılı bir kuşatma yönetirken I. İzzeddin Keykavus'un yanındaki Kayseri Şihnesi Celaeddin Kayseri'nin II. Leon ile kuşatmadan çekilmesi yönünde anlaşması ve ardından Mugisüddin Tuğrulşâh'ın kendini yeğenleri açısından tehlikede hissedip kuşatmayı terk etmesi Melik Keykubad'a daha fazla kuşatmayı sürdürme olanağı vermemiş ve Ankara'ya çekilmiştir.¹⁰² I. İzzeddin Keykavus yaşanan gelişmeler neticesinde Melik Keykubad'ın kuşatmasından kurtulmuş ama onun Ankara'daki varlığı

⁹² Lane-Poole, 1889, s. 295, no. 303.

⁹³ Artuk-Artuk, *age*, s. 354, no. 1073.

⁹⁴ Hinrichs, "Erzurum Selçuklularının Sikkeleri", s. 167-170.

⁹⁵ İbn Bibi, *age*, s. 227; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih* X, s. 206; Müneccimbaş, *age*, s. 44; Cahen, *age*, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 347; Köymen, *age*, s. 99; Uyumaz, *age*, s. 11; Burgu, *age*, s. 79;

⁹⁶ I. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası II. Kılıç Arslan'ın uyguladığı ve kendinin de yer aldığı hutbe okutma, sikke bastırma, kendi inisiyatiflerinde barış veya savaş kararı alma vb. çeşitli yetkilere sahip Selçuklu Meliklerinin bağımsız yönetim anlayışında devletin işleyişi ve Sultanın otoritesi bakımından zararlarını bizzat görmüş ve yaşamış biri olarak bu uygulamaya bazı sınırlandırmalar getirmeyi zorunlu görmüştür. Özellikle Sultanın otoritesini kırıncı veya yıpratıcı uygulamalar içeren yukarıda saydığımız yetkileri kaldırmakla Sultan'ın perspektifinde Meliklerin davranışlarının potansiyel sultan imajı vermelerinin önüne geçmek istemiş olmasıdır. Kuralları değiştirilmiş Selçuklu Meliklerinin hakları ve yetki sınırlılıkları Osman Turan'a göre ileride sancağa çıkmış Osmanlı Şehzadelerinin yetkileriyle paralellik göstermektedir. (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 298.) Neticede I. Gıyaseddin Keyhüsrev bu uygulamayı yenilemiş olsa da Melik Keykubad'ın Tokat'ta sikke basması uygulamanın bu şekilde ne kadar geçerli olup olmadığını tartışılır hale getirmektedir.

⁹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 298;

⁹⁸ İbn Bibi, *age*, s. 120; Müneccimbaş, *age*, s. 44; Cahen, *age*, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 298; Köymen, *age*, s. 99; Uyumaz, *age*, s. 13; Burgu, *age*, s. 91;

⁹⁹ 15-17 Haziran 1211 yılında Manisa Alaşehir sınırları içerisinde gerçekleşen "Alaşehir Savaşı" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, *age*, s. 137-157.

¹⁰⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 347; Köymen, *age*, s. 107-117; Burgu, *age*, s. 91-97;

¹⁰¹ İbn Bibi, *age*, s. 141-143; Müneccimbaş, *age*, s. 45; Cahen, *age*, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 316; Köymen, *age*, s. 107-108; Uyumaz, *age*, s. 14; Burgu, *age*, s. 92-93.

¹⁰² İbn Bibi, *age*, s. 144-147; Müneccimbaş, *age*, s. 45-46; Cenabi, *age*, s. 70; Cahen, *age*, s. 70; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 316-318; Köymen, *age*, s. 108-111; Uyumaz, *age*, s. 14-16; Burgu, *age*, s. 93-95;

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLIĞI'NDA “MELİK” SİKKELERİ

saltanatını tehdit etmeye devam etmiştir. I. İzzeddin Keykavus bu yüzden bir yıl sonra 1212 yılında Konya'da hazırlığını tamamladığı ordusuyla Ankara'yı kuşatma altına almıştır.¹⁰³ I. İzzeddin Keykavus'un kararlılığı ile kuşatmanın kış ayları dahil kesintisiz devam etmesi ve şehrin iaşesinin tükenmesi Ankara halkının mücadele azmini kırmış böylece Melik Keykubad daha fazla direnç göstermeyip halk ile kendisine dokunulmaması şartıyla 1213 yılında teslim olmuştur. İki kardeş arasında yaşanan taht mücadelesi sonunda I. İzzeddin Keykavus tahtını garanti altına alırken Melik Keykubad ise 1220 yılındaki tahta çıkacağı zamana kadar önce Malatya'daki Minşar sonra yakınında bulunan Kezinpert Kalelerinde esaret yıllarını yaşamaya başlamıştır.¹⁰⁴

Keykubad, melik döneminde bronz ve gümüş sikkeler darp ettirmiştir. Her iki sikkenin ön yüzü muhtemelen St. George ikonografisinden esinlenilerek oluşturulmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere Danişmendli Beyliği Malatya hâkimi Nâsireddin Muhammed ve Selçuklu Malatya meliki Kayserşâh'ın sikkelerinde de benzer tasvir yer almaktadır. Ancak Keykubad'ın sikkelerinde atın ayakları altında uzanan ve süvarinin mızrağıyla avladığı ejderha figürü değiştirilmiş, kedigillerden bir hayvan formuna dönüştürülmüştür. Bronz sikkenin üzerinde ne basım yerine ne de tarihe yer verilmezken, Keykubad gümüş sikkelerine her ikisini de nakşettirmiştir. Bunun dışında hem bronz hem de gümüş sikkelerinin ön yüzünde Arap harfleriyle devrin Abbasi halifesinin adına yer verilmiş, arka yüzde “el-Melikü'l-Mansûr” unvanı kullanılmıştır.

Ön Yüz: İnci dizili daire form içerisinde sağa dönmüş halde mızrakla kedigillerden bir hayvanı avlayan haleli süvari figürü (St. George?); etrafında الناصر لدين الله امير المؤمنين (en-Nâsir-lidinillâh Emîrû'l-Mü'minîn).

Arka Yüz: İnci dizili daire form içerisinde نصير امير المؤمنين / كيقباد بن كيقصرو / الملك المنصور (el-Melikü'l-Mansûr / Keykubad bin Keyhüsrev / Nâsîru Emîrû'l-Mü'minîn); üstte yıldız, altta rûmi motif.¹⁰⁵



Resim 14. Melik Keykubad, (601-608/1205-1211), Tokat Meliki, Bronz, Tokat?, TY, 9,42 gr.

Ön Yüz: İnci dizili daire form içerisinde sağa dönmüş halde mızrakla kedigillerden bir hayvanı avlayan başı haleli süvari figürü (St. George?). Sağında ve solunda yıldız motif, etrafında الناصر لدين الله امير المؤمنين (En-Nâsir-lidinillâh Emîrû'l-Mü'minîn); altta motif.

Arka Yüz: İnci dizili daire form içerisinde نصير امير المؤمنين / كيقباد بن كيقصرو / ابو المظفر / علا الدولة والدين / الملك المنصور (el-Melikü'l-Mansûr / Alâü'd-devle ve'd-dîn / Ebû'l Muzaffer / Keykubad bin Keyhüsrev / Nâsîru Emîrû'l-Mü'minîn); etrafında ستمانه و ثمان / توقاة سنه / ضرب بلده (duribe belde-i / Tokat sene / seman ve sittemie).¹⁰⁶

¹⁰³ İbn Bibi, *age*, s. 161-163; Münecimbaş, *age*, s. 47; Cenabi, *age*, s. 70-71; Cahen, *age*, s. 70; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 322; Köymen, *age*, s. 112-113; Uyumaz, *age*, s. 16; Burgu, *age*, s. 95;

¹⁰⁴ İbn Bibi, *age*, s. 163-167; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih X*, s. 206-207; Münecimbaş, *age*, s. 47-48; Cenabi, *age*, s. 70-71; Cahen, *age*, s. 70; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 322-323; Köymen, *age*, s. 114-117; Uyumaz, *age*, s. 16-17; Burgu, *age*, s. 96-97;

¹⁰⁵ <https://www.acsearch.info/search.html?id=5607354> (Erişim Tarihi: 09.02.2024); Tevhid, *age*, s. 146, no: 211; Artuk-Artuk, *age*, s. 359, no: 1092; Artuk, “Ala el -Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri”, s. 265, no: 1; Hinrichs, “Münzen der Seltschuken Anatoliens”, s. 12, no: 189; Aydın, *age*, s. 30, no: 33; Erkiletlioğlu- Güler, *age*, s. 97, no: 161; İzmirlier, *age*, s. 62-63, no: 61; Broome, *age*, s. 78 no: b99; Teoman, “Figural Coins of the Seljûqs of Rûm”, s. 533, no: 22; Teoman, “I. Alâeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri”, s. 91-92, no: 3-4;

¹⁰⁶ <https://www.acsearch.info/search.html?id=12717770> (Erişim Tarihi: 22.06.2024); Şerafettin Erel, Nâdir Birkaç Sikke, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1963, s. 5, no: 6; Anonim, *age*, s. 7, no: 8; Artuk, “Ala el -Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri”, s. 267, no: 2; Erkiletlioğlu, *age*, s. 89, no: 1; Hinrichs, “Münzen der Seltschuken Anatoliens”, s. 12, no: 188; Aydın, *age*, s. 30, no: 32; Erkiletlioğlu- Güler, *age*, s. 97, no: 159; İzmirlier, *age*, s. 62-63, no: 58; Topraktepe, *age*, s. 78, no: 14; Broome, *age*, s. 78 no: 98; Teoman, “Figural Coins of the Seljûqs of Rûm”, s. 533, no: 21; Teoman, “I. Alâeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri”, s. 90-91, no: 1-2.



Resim 14. Melik Keykubad, (601-608/1205-1211), Tokat Meliki, Gümüş, Tokat, 608-1211, 2,73 gr., 23mm.

SONUÇ

Sonuç itibariyle önceki yıllarda gerçekleştirilen araştırmalarda Türkiye Selçuklu meliklerinden yalnızca yedi farklı melike ait sikkelere ulaşılmışken, yaptığımız son literatür taraması ve saha çalışmaları neticesinde Kılıç Arslan ve Berkyarukşah'a ait olduğu değerlendirilen iki yeni sikkenin tespitiyle birlikte, dokuz farklı melike ait sikkelere ulaşılmıştır. Çalışmamız kapsamında bu meliklere ait toplam on altı sikke tespit edilmiş olup, bunların beşi gümüş, on biri ise bronz alaşımlıdır. Bronz sikkeler tüm meliklere ait olarak karşımıza çıkarken, gümüş sikkelerin Melikşah, Mes'udşah, Tuğrulşah, Cihanşah ve Keykubad tarafından bastırıldığı anlaşılmaktadır.

Tespit edilen sikkeler arasında kronolojik olarak en erken tarihli olanı, 1144-1155 yılları arasında Elbistan Melikliği görevini yürüten I. Mes'ud'un oğlu Kılıç Arslan'a aittir. En geç tarihli sikke ise 1204-1213 yılları arasında Tokat Melikliği görevini üstlenen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu ve I. İzzeddin Keykavus'un kardeşi Keykubad tarafından h. 608 / m. 1211 yılında bastırılmış bir gümüş sikkedir.

Sikkelerin sekizinin ön yüzünde figüratif tasvirlerle yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Kayserşah'ın bronz sikkesi ile Keykubad'ın hem gümüş hem bronz sikkelerinde Hristiyan ikonografisinde önemli bir figür olan Aziz George (St. George) tasvirine yer verildiği, ayrıca benzer ikonografik unsurların Melikşah, Süleymanşah ve Tuğrulşah'a ait bronz sikkelerde de farklı varyasyonlarla tekrarlandığı tespit edilmiştir. Öte yandan, Cihanşah'a ait bir sikkede taht üzerinde bağdaş kurmuş bir melik figürü yer almaktadır.

Kılıç Arslan, Mes'ud ve Berkyarukşah'ın bronz sikkeleri ile Melikşah, Tuğrulşah ve Cihanşah'ın gümüş sikkelerinde her iki yüzün de yazılı olduğu görülmektedir. Her ne kadar meliklerin, idaresi altındaki bölgelerde kendi adlarına sikke bastırmaları, sikkeyi hükümdarlık alameti olmaktan uzaklaştırabilecek bir uygulama gibi görünse de sultanın, belirli bölgelerin yönetimini meliklere tevdi ederken onlara sikke basma yetkisini vermesinin asıl amacının, merkezi otoriteyi bu bölgesel yöneticiler aracılığıyla sürdürmek olduğu ve sikkelerin esasen sultanın hâkimiyetini temsilen basıldığı kabul edilmelidir. Bu çerçevede melikler, sikkelerinde kullandıkları unvan, lakap ve künyeleri büyük bir dikkatle seçmişlerdir.

Sikkelerinde unvana yer veren Süleymanşah, Kayserşah, Berkyarukşah ve Keykubad'ın, Selçuklu Sultanı'nın otoritesini zedelememek adına sırasıyla "el-Melikü'l-Kâhhar", "el-Melikü'l-Müeyyed", "Emîr" ve "el-Melikü'l-Mansûr" unvanlarını tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Lakap kullanımında ise Kılıç Arslan "Kutbe'd-dîn", Tuğrulşah "Mugîsü'd-dünyâ ve'd-dîn", Cihanşah "Rüknü'd-dünyâ ve'd-dîn" ve Keykubad "Alâü'd-devle ve'd-dîn" ifadelerini kullanmışlardır. Melikşah, Tuğrulşah ve Cihanşah'ın "Ebû'l-Feth", Mes'ud'un "Abdü'z-za'îf el-Muhtâc ilâ Rahmetillâh" ve Keykubad'ın "Ebû'l-Muzaffer" künyelerini benimsemeleri, meliklerin gerek kendi hâkimiyet alanlarında yürüttükleri fetih faaliyetleri ve gerekse aralarındaki rekabet bağlamında meşruiyetlerini vurgulama çabalarının bir yansımasıdır.

Orta Çağ İslam devletlerinde siyasi meşruiyetin en önemli göstergelerinden biri, Abbasi hilafetinin tasdikidir. Bu bağlamda, Selçuklu Sultan sikkelerinde sıklıkla zikredilen halife isminin, meliklere ait bazı sikkelerde de yer aldığı görülmektedir. Nitekim Melikşah ve Tuğrulşah'ın gümüş sikkelerinde, ayrıca Keykubad'ın hem gümüş hem bronz sikkelerinde dönemin Abbâsî Halifesi en-Nâsır Li-dînillâh'ın (h. 575-622 / m. 1180-1225) ismi yer almaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Coins are invaluable historical objects that offer significant insights into the political, socio-economic, and cultural structures of a state. Typically minted to symbolize the authority of rulers, these coins were at times struck by individuals authorized by the sovereign. During the period of the Seljuk Sultanate of Rûm, members of the royal family known as "Maliks" issued coins in their own names to assert their regional power and economic dominance.

This study presents a detailed examination of sixteen coins attributed to the Seljuk Maliks. In addition to the seven Maliks whose coins had already been identified in the literature, this work introduces two coins that have not been previously published: a second example of a bronze coin attributed to Kilij Arslan, son of Mesud I and Melik of Elbistan recently brought to light by Kamil Eron and a bronze coin belonging to Berkyaruqshah, a lesser-known son of Kilij Arslan II and Malik of Niksar and Koyulhisar. In total, coins attributed to nine different Maliks are analyzed.

The study offers a comprehensive evaluation of the historical contexts, physical features, and inscriptions of these coins. Each coin provides detailed information about the relationships between the Maliks and the Sultan, socio-economic conditions, and interactions with local authorities.

Historical sources about the Maliks are extremely limited, which makes numismatic data particularly valuable for objective analysis. This work first provides brief historical backgrounds on the Seljuk Maliks and then focuses on a detailed examination of the coins issued by them. It analyzes how these coins simultaneously reflect their loyalty to the Seljuk Sultanate and their claims to local autonomy.

A significant part of the analysis concentrates on the stylistic and symbolic features of the coins. For instance, depictions such as Saint George and other iconographic elements on some coins point to Byzantine and Crusader influences. On the other hand, the presence of names from the Abbasid Caliphate on some coins highlights the importance of religious legitimacy in the Islamic context. These details offer a window into the broader socio-political dynamics of Anatolia during the Seljuk period.

The coins are made from different alloys, including bronze and silver, and feature both epigraphic and figurative types. For example, the epithet “Kutbe'd-dîn” found on two bronze coins of Kilij Arslan was carefully chosen to emphasize both piety and political authority. Similarly, inscriptions like “Mugisü'd-dünyâ ve'd-dîn” on the coins of Tughrulshah reflect his political ambitions and achievements.

This study, synthesizing numismatic data and historical narratives, contributes to understanding regional governance during the Seljuk Sultanate of Rûm. The findings reveal the dual role of the Maliks as both subordinate rulers and semi-autonomous sovereigns. These coins are evaluated as tangible indicators of this delicate balance. The comprehensive analysis places these numismatic developments within the broader context of governance, trade, and cultural interaction in the medieval Islamic world.

KAYNAKÇA

1. Ana Kaynaklar

- ABÛ'L-FARAC, *Abul-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. II, TTK, Ankara, 1999.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000.
- ANONİM, *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçukname)*, çev. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, İstanbul, 2014.
- BROSSET, M. F., *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, çev. Hrand D. Andreasyan, not.-haz. Erdoğan Merçil, TTK, Ankara, 2003.
- CENÂBÎ, *el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir*, çev. Muharrem Kesik, Selenge Yayınları, İstanbul, 2023.
- İBN BİBÎ, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2020.
- İBN KALÂNİSÎ, *Şam Tarihine Zeyl (I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- İBNÜ'L ESİR, *el- Kâmil Fi't-Târih*, çev. Abdülkerim Özaydın, C. IX, Ravza Yayınları, İstanbul, 2019.
- İBNÜ'L ESİR, *el- Kâmil Fi't-Târih*, çev. Ahmet. Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, C. X, Ravza Yayınları, İstanbul, 2019.
- KAZVİNÎ, Hamdullah Müstevfî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2018.
- KHONİATES, Niketas, *Historia*, çev. Işın Demirkent, C. II, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, çev. Ali Öngül, II, İstanbul, 2017.
- NESEVÎ, Muhammed b. Ahmed, *Celâleddin Hârizmşah Biyografisi*, çev. Necip Asım, haz. Mustafa Demirci, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2021.

PAPAZ GRİGOR, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2019.

SÜRYANİ MİKHAİL, *Vekayiname*, çev. Hrant D. Andreasyan, C. II, TTK'da Basılmamış Nüsha, 1944.

2. Nümismatik ve Epigrafik Çalışmalar

ANONİM, Selçuklular'ın Nadir Paralarından Bazıları ve Cimri'nin Sikkeleri, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1972.

AYDIN, Şennur, *Doğu-Batı Arası Bir Gökkuşağı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.

ARTUK, İbrahim, "Ala el -Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Belleten*, C. 44, S. 174, Ankara 1980, ss. 265-270.

ARTUK, İbrahim "Orta ve Yeni Çağa ait Sikke ve Nişanlar", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (20-26 Ekim 1961)*, Ankara, 2011, ss. 237-253;

ARTUK, İbrahim ve ARTUK, Cevriye, Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, C.I, İstanbul 1971.

AYKUT, Şevki Nezihi., *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

AYKUT, Nezihi, "Some Coins of Mas'ûd I, Qılıj Arslân II, and the Maliks, *American Numismatic Society, American of Numismatic*, C.7-8, New York 1995-1996, ss. 161-186.

BROOME, Michael, *A Survey of The Coinage of The Seljuqs of Rum*, Royal Numismatic Society Publishing, London, 2011.

CASANOVA, Paul, *Numismatique des Danichmendites*. C. Rollin et Feuardent, Paris 1896.

ERKİLETLİOĞLU, Halit, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Adına, Metbû Meliklerce Bastırılan Müşterek Sikkeler", *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, S.3, Konya 1988, ss.89-95.

ERKİLETLİOĞLU, Halit ve GÜLER, Oğuz, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1996.

ERON, Kamil, "II. Kılıç Arslan'ın Elbistan Melikliği Dönemi Sikkesi", *İzmir Nümismatik Derneği Bülteni*, Bülten No. 2, İzmir, 2024, ss.41-47.

GALİB, İsmail, *Takvîm-i Mekûkât-i Selçûkiyye*, Mirhan Matbaası, İstanbul, 1891.

HİNRIČHS, Johann C., "Münzen der Seltschuken Anatoliens", Bremen, 1992.

HİNRIČHS, Johann C. "Erzurum Selçuklularının Sikkeleri", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Erzurum 1976, s. 163-178.

İZMİRLİER, Yılmaz, *Anadolu Selçuklu Paraları*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2009.

KAYMAK, Suat, *Türkiye Selçukluları ve Erken Beylikler Epigrafisine Giriş (1065-1350)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

LANE-POOLE, Stanley, *Catalaoge of Oriental Coins in the British Museum*, C. III, London 1877.

LANE-POOLE Stanley, *Catalaoge of Oriental Coins in the British Museum*, C. IX, London, 1889.

MIYNAT, Ali, "Ortaçağ İslam Dünyasında Sıradışı Bir Para Birimi: Bakır Dirhemler", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C. 38, S. 66, 2019, ss. 192-207.

MİTCHENER, Michael, *The World of Islam, Oriental Coins and Their Values*, Hawkins Publications, London 1977.

TEOMAN, Betül, "Figural Coins of the Seljûqs of Rûm", *İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi*, Antalya, 2017, ss. 525-547.

TEOMAN, Betül, "I. Alâeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri", *800. Fetih Yılı'nın Eşiğinde Alanya/Alaiye ve Aladdin Keykubat Sempozyumu*, Antalya 2021, ss. 89-104.

TEVHİD, Ahmed, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmîyye*, C. IV, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1903.

TOPRAKTEPE, Ersel (ed.), *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük (What the Coins Tell Us? Symbols and Multicultural Aspects in Medieval Anatolian Coins)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLIĞI'NDA “MELİK” SİKKELERİ

SAĞLAM, Osman Ferit, “Şimdiye Kadar Bilinmeyen İslâmi İki Madalya ve Birkaç Sikke”, *V. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (Ankara 12-17 Nisan 1956)*, Ankara, 2011, ss. 203-208.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Amasya Vilayeti ve Kaza ve Nahiye Merkezlerinden Kitabeler*, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1927.

WHELAN, Estelle. J., “A Contribution to Danishmendid History: The Figured Copper Coins”. *ANSM* 25 (1980), ss. 133-166.

3. Araştırma Eserleri

ALPTEKİN, Coşkun, *Selçuklu ve Atabeylikler Tarihi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman G. Özgüdenli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2021.

AYDIN, Yunus Emre, MACİT, Ensar, “Erzurum’da Güçlü Bir Selçuklu Meliki Mugîseddin Tuğrulşah”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 32, S. 3, Erzurum 2022 ss. 1299-1309.

BURGU, Yavuz Selim, *Anadolu Selçukluları Alaeddin Keykubad ve Zamanı*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2020.

ÇAYCI, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2019.

MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK, Ankara 2007.

ERKAN, Göksu, “Türkiye Selçuklu Devleti’ne Tâbi’ Devletler ve Tâbiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Malazgirt’ten Osmanlı’ya Selçuklu Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 43-65.

GÜNER, Ahmet, “Melik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, ss. 51-53.

HILLENBRAND, Carole, *Malazgirt Muharebesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.

KUTLUER, İlhan, “Sühreverdî Maktûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Ankara, 2010, ss. 36-40.

KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK, Ankara, 2006.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara, 2003.

KESİK, Muharrem, *Danışmendliler (1085-1178)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

KESİK, Muharrem, “Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu’nun Fethi ve İlk Beyliklerin Kurucuları”, *Alp Arslan ve Malazgirt*, yay. haz. Erdoğan Merçil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 153-197.

KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan’dan Uluğ Keykubad’a 1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019,

METİN, Tülay, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı, İstanbul, 2013.

ÖZ, Mehmet, “Samsun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, 2009, ss. 83-88.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, ERSAN, Mehmet, *Anadolu / Türkiye Selçukluları*, İRCICA, İstanbul, 2023.

SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara 2020.

SÜMER, Faruk, SEVİM, Ali, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, Ankara 2018.

SÜMER, Faruk, “Tuğrul Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul 2012, ss. 346-347.

SÜMER, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 2021

TURAN, Osman., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.

TURAN, Osman, *Türkiye Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara, 2014.

UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara, 2003.

ZERRİN, Günel, “Selçuklu Hizmetinde Gabras’lar ve Vezir İhtiyareddin Hasan”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, İstanbul 2013, ss. 200-210.

4. Online Koleksiyon ve Müzayede Siteleri

<https://www.acsearch.info/home.html>

<https://www.bahadircoins.com>

<https://www.zeno.ru/>

EKLER



Ek1: Türkiye Selçuklu Sultanlığı meliklerinin hâkimiyetleri süresince yönetim sergiledikleri ve sikke darp ettikleri şehirlerin haritası (Çizim: Burak SAĞLAM – ALİ MIYNAT)

BURAK SAĞLAM-ALİ MIYNAT

	Melik	Ön Yüz – Arka Yüz	Hakimiyet Bölgesi	Basım Tarihi	Basım Yeri	Metal	Ağırlık / Çap	Unvan	Lakap	Künye
1	Kılıç Arslan (1144-1155)	Ö: السلطان/ المعظم عز الدنيا و/ الدين مسعود/ بن قلع ارسلان A: قطب الدين/ قلع ارسلان/ بن عز الدنيا / والدين	Elbistan	-	-	Bronz	7,57gr. / 30 mm.	-	Kutbe'd-dîn	-
2	Kılıç Arslan (1144-1155)	Ö: السلطان/ المعظم عز الدنيا و/ الدين مسعود/ بن قلع ارسلان A: قطب الدين/ قلع ارسلان/ بن عز الدنيا / والدين	Elbistan	-	-	Bronz	5,85 gr. / 25-26 mm.	-	Kutbe'd-dîn	-
3	Melikşâh (1184-1196)	Ö: Sağa dönmüş halde elinde mızrak tutan Süvari ve solda Viktorya figürü. A: ابو الفتح ملكشاه / بن قلع ارسلان	Sivas ve Aksaray	-	-	Bronz	2,97 gr. / 19 mm.	-	-	Ebû'l-Feth
4	Melikşâh (1184-1196)	Ö: Sağa dönmüş halde elinde mızrak tutan Süvari ve solda Viktorya figürü. A: ارسله بالحق/ ابو الفتح ملكشاه / بن قلع ارسلان	Sivas, Aksaray ve Kayseri	-	-	Bronz	2,60 gr. / 19-20 mm.			Ebû'l-Feth
5	Melikşâh (1184-1196)	Ö: ارسله بالحق/ ابو الفتح ملكشاه / بن قلع ارسلان / بسم الله ضرب هذا الدرهم بقیصریه سنه ثلاث و تسعين و خمسمائه لا اله الا الله / محمد رسول الله / النصر لدين الله / امير المؤمنين / صلى الله على محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله	Sivas, Aksaray ve Kayseri	H. 593 / M. 1196	Kayseri	Gümüş	2,82 gr. / 22 mm.	-	-	Ebû'l-Feth
6	Süleymanşâh (1184-1196)	Ö: Sağa dönmüş halde elinde üç çatalı mızrak tutan haleli Süvari figürü ve arkasında yıldız motifi. A: الملك القاهر/ سليمانشاه / بن قلع ارسلان	Tokat	-	-	Bronz	6,95 gr. / 29 mm.	el- Melikü'l-Kâhhar	-	-
7	Berkyarukşâh (1184-?)	Ö: امر برکیارق بن قلع ارسلان A: لا اله الا/ الله محمد ر/ سول الله	Niksar ve Koyulhisar	-	-	Bronz	1,70 gr.- 17 mm.	Emir	-	-
8	Mesudşâh (1184-1204)	Ö: مسعود بن / قلع ارسلان / بن مسعود/ سنه / سبع / ثمانين / خمسة مائه A: العبد الضعيف / المحتاج الى/ رحمة الله / ضرب / هذا الدرهم/ بانقره	Ankara	H. 587 / M. 1191	Ankara	Bronz	7,58 gr. / - mm.	-	-	Abdü'z-za'if el-Muhtaç Îlâ Rahmetillâh
9	Mesudşâh (1184-1204)	Ö: مسعود بن / قلع ارسلان / بن مسعود / سنه / سبع / و ثمانين / و خمسة مائه A: العبد الضعيف / المحتاج الى/ رحمة الله / ضرب / هذا الدرهم/ بانقره	Ankara	H. 587 / M. 1191	Ankara	Gümüş	2,92 gr. / 24 mm.	-	-	Abdü'z-za'if el-Muhtaç Îlâ Rahmetillâh
10	Kayserşâh (1184-1201)	Ö: Sağa dönmüş halde elinde tuttuğu mızrakla ejder avlayan Süvari figürü (St. George) ve solda yıldız motifi. A: الملك المويد / قيصر شاه بن / قلع ارسلان	Malatya	-	-	Bronz	11,63 gr. / mm.	el-Melikü'l-Müeyyed	-	-
11	Tuğrulşâh (1184-1225) I. Tip	Ö: Sağa dönmüş halde elinde üç çatalı mızrak tutan Süvari figürü ve sağ, sol ve alta yıldız motifi. A: مغيث الدنيا / والدين ابو الفتح / طغرل بن قلع / ارسلان	Elbistan ve Erzurum	-	-	Bronz	5,49 gr. / 26 mm.	-	Mugise'd-dünyâ ve'd-dîn	Ebû'l-Feth

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLIĞI'NDA “MELİK” SİKKELERİ

12	Tuğrulşâh (1184-1225) II. Tip	Ö: محمد رسول الله / مغیث الدنيا والدين / ابو الفتح طغرل / بن قلع ارسلان/ سنه / ثمان / و ست مائه A: لا اله الا الله/ وحده لا شريك له / الناصر لدين الله/ امی المؤمنین / الامام / ضرب هذا / الدينار /بارزروم	Elbistan ve Erzurum	H. 608 / M. 1211	Erzurum	Gümüş	3,18 gr. / 23 mm.	-	Mugise'd-dünyâ ve'd-dîn	Ebû'l-Feth
13	Cihanşâh (1225-1230) I. Tip	Ö: Bağdaş kurmuş tahta oturan haleli hükümdar figürü, sağ ve solda yıldız motifi, ve سنه ستة عشرین A: ركن الدنيا والدين / ابو الفتح جهان / بن طغرل ve üstte rumi motif	Erzurum	H. 626 / M. 1228	-	Bronz	4,09 gr. / 23 mm.	-	Rüknü'd-dünyâ ve'd-dîn	Ebû'l-Feth
14	Cihanşâh (1225-1230) II. Tip	Ö: لا اله الا الله محمد رسول الله ركن الدنيا والدين شاه سلطان A: شاه جهان سلطان اعظم ve Arslan tasviri	Erzurum	-	-	Gümüş	- gr. / - mm.	Sultân A'zam? Sultan? Şâh!	Rüknü'd-dünyâ ve'd-dîn	-
15	Keykubad (1205-1213) I. Tip	Ö: Sağa dönmüş halde elindeki mızrakla kedigillerden bir hayvanı avlayan haleli Süvari figürü ve الناصر لدين الله امير المؤمنين A: الملك المنصور / كيقباد بن كيوخسرو / نصير امير المؤمن	Tokat	-	-	Bronz	9,42 gr. / - mm.	el-Melikü'l- Mansûr	-	Ebû'l Muzaffer
16	Keykubad (1205-1213) II. Tip	Ö: Sağa dönmüş halde elindeki mızrakla kedigillerden bir hayvanı avlayan haleli Süvari figürü, الناصر لدين الله امير المؤمنين sağda ve solda yıldız motifi, altta motif A: الملك المنصور / علا الدولة والدين / ابو المظفر / كيقباد بن كيوخسرو / نصير امير المؤمنين / ضرب بلده / توفاة سنه / ثمان و ستمائه	Tokat	H. 608 / M. 1211	Tokat	Gümüş	2,73 gr. / 23 mm.	el-Melikü'l- Mansûr	Alâü'd-devle ve'd-dîn	Ebû'l Muzaffer

Ek2: Sikkeler Tablosu (Hazırlayan: Burak SAĞLAM – Ali MIYNAT)



GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

